

УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО ЯК УМОВА ПОВНОЦІННОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ТА ПІДВИЩЕННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГРОМАДИ

Методичні матеріали до тренінгу

За загальною редакцією Г. М. Лактіонової

Серія “Благополуччя дітей та молоді: можливості
соціальної роботи в громаді”

Видавництво
Науковий світ®

2004

ББК 74.9р
У74

Підготовка матеріалів та їх видання здійснено Християнським дитячим фондом у рамках проекту “Покращання якості соціальних послуг дітям і сім’ям у громаді” за підтримки Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії.

За загальною редакцією Г. М. Лактіонової.

Автори-упорядники: І. В. Братусь, Т. Г. Веретенко, В. В. Молочний.

Рецензенти:

С. Я. Харченко – доктор педагогічних наук;

В. С. Петрович – кандидат педагогічних наук.

У74 **Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади:** Методичні матеріали до тренінгу / Упоряд.: І. В. Братусь та ін.; За заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2004. – 86 с.: іл. – Бібліогр.: с. 86. – (Бчка соц. працівника/соц. педагога). – (Сер. “Благополуччя дітей та молоді: можливості соц. роботи в громаді”).

ISBN 966–675–294–8

Методичні матеріали “Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади” підготовлені на основі тренінгів, що відбулися у ряді міст України. У виданні висвітлюється зміст поняття “усвідомлене батьківство”, характеризуються умови для повноцінного розвитку дитини, подається інформація про ефективні зарубіжні й вітчизняні програми для батьків дітей різного віку. Акцент зроблено також на існуючих можливостях посилення виховного потенціалу громади.

Видання буде корисним спеціалістам соціальних служб, соціальним педагогам та працівникам, представникам громадських організацій, державним службовцям, котрі опікуються вирішенням проблем соціальної сфери.

ББК 74.9р

Conscious parenthood as the condition for the proper development of the child and the growth of the spiritual potential of the community: Methodological material for the trainer / I. V. Bratus, the editor and the others., Generally edited by G. M. Laktionova. – Kyiv: Nauk. Svit, 2004.

Methodological manual “Conscious parenthood as the condition of the proper development of the child and the growth of the spiritual potential of the community” has been prepared on the basis of the training session material that had taken place in some of the cities of Ukraine. Not only has the concept “conscious parenthood” been highlighted in this book but information about the effective foreign and domestic programs for parents who have children of different age groups is been given. The book emphasizes the existing possibilities for the growth of the upbringing potential of the community.

This edition will be useful to social services specialists, social pedagogues and social workers, representatives of the public organizations and officials who deal with social sphere problem solving.

ISBN 966–675–294–8

© CCF, 2004.

Науково-практичне видання

УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО ЯК УМОВА ПОВНОЦІННОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ТА ПІДВИЩЕННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГРОМАДИ

Методичні матеріали до тренінгу

За загальною редакцією Г. М. Лактіонової

Літературний редактор – Є. В. Камінська

Підписано до друку 05.05.2004 р. Формат 60x84/16.
Папір Data Copy. Гарнітура Таймс. Друк циф. дублікатор.

Ум. друк. арк. 5,38. Обл.-вид. арк. 3,84.

Тираж 500. Зам. 6/05.

Видавництво – «Видавництво “Науковий світ”»®.

Друк – друкарня ПП Ростунова О.Т.

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 504.

тел. 227-87-13, 227-87-15.

E-mail: nsvit@svitonline.com

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Структура тренінгу.....	8
Ресурси.....	11
Зміст тренінгу.....	12
Додатки.....	39

Передмова

Зовсім не випадковість, що, починаючи з 2002 року, вже третя публікація серії «Благополуччя дітей та молоді: можливості соціальної роботи» присвячена темі усвідомленого батьківства. У Плані дій «Світ, сприятливий до дітей», що був затверджений 27 Спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН (травень, 2002 р.) в якій брали участь представники Християнського Дитячого Фонду як неконфесійної неурядової організації, визначена необхідність підтримки батьків, опікунів та інших людей, котрі беруть на себе турботу про дітей й відіграють головну роль в їх вихованні.

На думку авторського колективу, складовою такої підтримки може й повинно стати поширення та впровадження засад усвідомленого, відповідального батьківства, яке є запорукою й умовою зростання і розвитку дітей в атмосфері щастя, любові й розуміння, безпечному та стабільному середовищі. Усвідомлене батьківство має існувати не тільки як категорія соціальної педагогіки, соціальної роботи нового часу, не тільки як концепція, а, перш за все, як реальний рух, кількість учасників й прихильників якого збільшується з кожним роком, авторитет, та сила якого зростає й «працює» на користь дитини, на користь суспільства, його сталого розвитку й демократії.

Зважаючи на це, новим акцентом пропонованої публікації є висвітлення зарубіжного й вітчизняного досвіду організації конкретних просвітницьких програм для батьків, що спрямовані на їх підготовку до здійснення ролі вихователів. Крім того, у представлених матеріалах є спроба звернути увагу на роль громади у поширенні та практичному впровадженні засад усвідомленого батьківства. Виховний потенціал громади складається із сукупності можливостей шкіл, дитячих поліклінік, спеціалізованих служб для сім'ї, батьків, неурядових організацій та громадських об'єднань.

Проведені у ряді міст України (Луганську, Хмельницькому, Запоріжжі) семінари з проблеми усвідомленого батьківства для соціальних педагогів, психологів, спеціалістів центрів соціальних служб для молоді довели актуальність цієї проблематики у сучасних умовах.

Авторський колектив щиро вдячний зарубіжним фахівцям – Шавон Фіцпатрик, Колум Конвей (представники організації NIPRA, Ірландія), Катерині Лебедевій (Центр тренінгу та консультування «12 колегій» Росія, Санкт-Петербург), матеріали яких використані при розробці модулю тренінгу і при підготовці публікації. Тренери Християнського Дитячого Фонду Андрій Гарматій (Київ), Тетяна Веретенко (Харків), Вікторія Лазаренко, Валерій Молочний (Дніпропетровськ), Шевченко Наталія (Запоріжжя), Ольга Карабіньош (Ужгород), Тетяна Мирошніченко (Івано-Франківськ), Оксана Закусило (Луганськ), (Дніпропетровськ) провели апробацію модулю у різних регіонах України й виказали слушні поради щодо його вдосконалення. При розробці, апробації та підготовці публікації тренінгового модулю особливо цінними були поради Ольги Безпалько.

Цілком зрозуміло, що запропоновані матеріали лише частково розкривають окремі підходи до висвітлення складної та багатогранної проблеми. Про те, як вдалося втілити задум, судити нашим шановним читачам. Відгуки, зауваження, побажання та пропозиції просимо надсилати за адресою: а/с 117, м. Київ, 01001; електронна пошта – publishers@socis.kiev.ua.

Залишилося додати, що нові сподівання авторського колективу, всіх тренерів та учасників проекту «Покращання якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді», який здійснюється за підтримки Уряду Швейцарії, у рамках якого стала можливою підготовка цього видання, пов'язані з 2004 роком. Він проголошений в Україні Роком сім'ї. Ця публікація є посвятою цій події, маленьким, але конкретним внеском у втілення його програми.

*Галина Лактіонова, редактор видання,
директор Християнського дитячого фонду*

УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО ЯК УМОВА ПОВНОЦІННОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ТА ПІДВИЩЕННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГРОМАДИ

Мета тренінгу: підвищити рівень поінформованості учасників щодо способів формування усвідомленого батьківства в умовах різних громад.

Завдання:

1. Визначити сутність усвідомленого батьківства.
2. Обґрунтувати роль батьків у створенні умов для повноцінного розвитку дитини.
3. Проаналізувати особливості розвитку дитини на різних вікових етапах.
4. Охарактеризувати стилі батьківської поведінки та їх вплив на процес формування особистості дитини.
5. Ознайомити учасників зі змістом окремих програм для батьків, зокрема з програмами «Виховання на основі здорового глузду», «Від колиски до школи».
6. Визначити роль громад у поширенні та практичному впровадженні засад усвідомленого батьківства.

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ТРЕНІНГ

Категорія учасників:

Працівники соціальних служб для молоді, шкільні психологи, соціальні працівники, соціальні педагоги, представники громадських організацій, викладачі вищих навчальних закладів, батьки.

Кількість учасників тренінгу: 20-25 осіб.

Час, необхідний для проведення тренінгу: 3 дні.

Кількість тренерів – 3 особи: 2 тренера та 1 фасилітатор.

Тренінгове приміщення: простора кімната зі стільцями, що утворюють коло, з необхідним обладнанням.

Вид тренінгу: просвітницький.

Структура тренінгу

Термін	Зміст діяльності	Орієнтовна тривалість, хв.
День 1		
10.00-11.00	Заїзд, реєстрація учасників	
11.00- 11.15	Відкриття тренінгу, привітання учасників, презентація організаторів проекту «Надання соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді», представлення тренерів	15
11.15-11.45	Знайомство «Сімейне коло»	30
11.45-11.55	Прийняття правил роботи в групі «Правила сімейного кола»	10
11.55-12.25	Вправа «Ми – батьки»	30
12.25-12.30	Вправа «Пригадай веселий випадок з дитинства»	5
12:30-13:30	Обід	
13:30-13:50	Вправа «Здоров'я дитини»	20
13.50-14.30	Вправа «Образ благополучної дитини»	40
14.30-15.30	Вправа «Умови повноцінного розвитку дитини»	60
15:30-16:00	Перерва на каву	
16.00-16.05	Вправа на активізацію «Палітра рухів»	5
16.05-16.45	Вправа «Дерево усвідомленого батьківства»	40
16.45-17.05	Міні-лекція «Основні компоненти усвідомленого батьківства»	20
17.05-17.40	Вправа «Ролі матері та батька в родині»	35
17.40-18.00	Вправа на завершення дня «Чарівна скринька»	20
18:00-19:00	Вечеря	
День II		
9.00-9.05	Ранкове привітання	5
9.05-9.15	Рефлексія попереднього дня «Зворотний перегляд»	10
9.15-9.25	Вправа «Моє ім'я»	10
9.25-9.35	Повторення правил роботи групи «Символи»	10
9.35-10.25	Вправа «Мозаїка стилів батьківського виховання»	50
10.25-10.55	Вправа «Права дитини – права батьків»	30
10.55-11.00	Вправа на завершення сесії «Молодці!»	5

Термін	Зміст діяльності	Орієнтовна тривалість, хв.
11:00-11:30	Перерва на каву	
11:30- 11:40	Вправа на активізацію «Зоопарк»	10
11:40-12.10	Вправа «Класифікація вікових періодів»	30
12.10-12.25	Міні-лекція «Роль соціального оточення на різних вікових етапах розвитку дитини»	15
12.25-12.40	Вправа «Від 0 до 18»	15
12.40-13.55	Інформаційне повідомлення «Програма розвитку дітей раннього віку «	15
13.55-13.10	Вправа «Відверто кажучи»	15
13.10-13.25	Інформаційне повідомлення Програма «Виховання дітей від колиски до школи».	15
13.25-13.30	Вправа на завершення сесії «Смачного!»	5
13:30 14:30	Обід	
14:30-14.50	Вправа «Батьківське спілкування»	20
14.50-15.05	Вправа «Різні позиції»	15
15.05-15.15	Інформаційне повідомлення «Програма «Виховання на основі здорового глузду»	10
15.15-15.30	Вправа «Опис поведінки»	15
15.30-15.45	Міні-лекція «Алгоритми формування навичок поведінки за програмою «Виховання на основі здорового глузду».	15
15.45-16.00	Вправа «Ефективне схвалення»	15
16:00 16:30	Перерва на каву	
16:30-16.40	Вправа на активізацію «Дитинство для мене – це...»	10
16.40-17.40	Вправа «Батьки як члени громади»	60
17.40-18.00	Вправа на підведення підсумків дня «Три кошики»	20
18:00	Вечеря	
	День III	
9.00-9.05	Вправа на активізацію «Доброго ранку!»	5
9.05-9.15	Рефлексія «Стоп-кадр»	10
9.15-9.20	Визначення плану і завдань останнього дня тренінгу	5

Термін	Зміст діяльності	Орієнтовна тривалість, хв.
9.20-9.40	Обговорення у загальному колі: «Внесок громад нашого регіону для поширення та практичного впровадження засад усвідомленого батьківства»	20
9.40-10.30	Практичне завдання «Проектування форм популяризації та впровадження засад усвідомленого батьківства в громаді»	50
10:30 12:00	Перерва на каву	
12.00-12.30	Презентація результатів практичного завдання	30
12.30-13.00	Вправа на завершення тренінгу «Що я можу зробити для зростання «Саду усвідомленого батьківства»?»	30
13.00-13.10	Прикінцеве слово «Діти вчать тому, чому їх вчать»	10
13.10-13.20	Заповнення підсумкової анкети	10
13.20-13.30	Вручення сертифікатів	10

Ресурси

Назва	Кількість
Модуль тренінгу	20-25 шт.
Фліпчарт	1 шт.
Альбоми для фліпчарту	2-3 шт.
Кодоскоп	1 шт.
Плівки для кодоскопа	1 набір
Тонований папір для сертифікатів	25 арк.
Папір білий формату А-4	1 пачка
Папір різнокольоровий формату А-4 (для проведення вправи «Знайомство»)	1 пачка
Папір кольоровий	4 набори
Post-it (різних кольорів)	4 блоки
Маркер чорний	5 шт.
Маркер синій	5 шт.
Маркер червоний	5 шт.
Маркер зелений	5 шт.
Скотч	4 шт.
Ножиці	5 шт.
Клей ПВА	4 шт.
Клей-олівець	3 шт.
Кольорові крейди	4 набори
Надувні кульки 6 кольорів	25 шт.
Ручки	25 шт.
Блокноти/зошити	25 шт.
Бейджі	28 шт.
Папки	25 шт.
Вхідні анкети	25 шт.
Підсумкові анкети	25 шт.
Листівки	4 шт.
Програма семінару	25 шт.
Планшети	3 шт.
Картки для розподілу на групи – квадрати 5 кольорів по 5 карток кожного кольору	5 комплектів (25 шт.)
Наклейки із зображенням іграшок	5 комплектів (25 шт.)
Цукерки (4 види)	25 шт.

Зміст тренінгу

День 1

I СЕСІЯ

Відкриття семінару

Мета: надати загальну інформацію про тренінг, його організаторів та отримати інформацію про учасників.

Час: 15 хв.

Ресурси: кодоскоп, плівки з інформацією (або комп'ютер з проектором, роздаткові матеріали чи інформація на фліпчарті).

Хід проведення

Привітання учасників; презентація тренерів проекту «Надання соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді»; знайомство з метою та завданнями, регламентом роботи. Вирішення організаційних питань. Заповнення «Вхідних анкет»(див. додаток 1).

Знайомство «Сімейне коло»

Мета: познайомити учасників та з'ясувати їхні очікування, сприяти згуртованості групи та створенню комфортної атмосфери для успішної роботи.

Час: 30 хв.

Ресурси: вирізані з паперу фігурки хлопчиків та дівчаток (за кількістю учасників тренінгу), 2 аркуші паперу формату А-1, скріплені скотчем.

Хід проведення

Тренер роздає вирізані з паперу фігурки хлопчиків та дівчаток (див. додаток 2) відповідно до статі учасників. На фігурці протягом 5-10 хв. учасник пише своє ім'я, сімейну роль (мама, тато, тьотя, дядя, брат ін.) та очікування від тренінгу. Потім під час само презентацій учасників тренер прикріплює фігурки на великий аркуш паперу таким чином, щоб утворилося символічне «сімейне коло» учасників тренінгу (див. додатки 2, 3).

До уваги тренера !

Після презентацій тренер звертає увагу на те, що серед учасників є мами, тата, бабусі, дяді, тьоті, доньки, сини, брати та сестри. Учасники тренінгу також є представниками різних професій – соціальних працівників, психологів, педагогів, лікарів, тобто саме тих фахівців, які разом із батьками відіграють важливу роль у процесі виховання дитини.

Прийняття правил роботи в групі «Правила сімейного кола»

Час: 10 хв.

Мета: обґрунтувати необхідність вироблення та дотримання певних правил роботи в групі, що сприятимуть продуктивній тренінговій роботі.

Ресурси: плакат «Правила роботи групи».

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам на період проведення тренінгу вважати їхню групу великою сім'єю, в колі якої обговорюватимуться питання взаємовідносин в сім'ї, виховання та розвитку дитини.

Наступним кроком є формулювання правил спільної взаємодії, що сприятимуть продуктивній праці протягом тренінгу. Учасники вносять свої пропозиції методом мозкового штурму. Кожне запропоноване правило обговорюється й, якщо всі згодні, записується у центрі «сімейного кола», утвореного з фігурок учасників (див. додаток 3).

До уваги тренера!

Орієнтовними правилами співпраці можуть бути такі:

- *говорити по черзі (правило руки);*
- *бути позитивними до себе та інших;*
- *дотримуватись регламенту;*
- *бути активними;*
- *працювати у групі від початку і до кінця.*

Вправа «Ми – батьки»

Мета: з'ясувати уявлення учасників про себе у ролі батьків та визначити їхні очікування стосовно особистості своїх дітей.

Час: 30 хв.

Ресурси: стікери зеленого, синього та червоного кольорів (по одному для кожного учасника); три аркуші паперу формату А-1, на яких написані початки речень «Як батько (мати) я хочу бачити свою дитину ...», «Як батько (мати) для цього я...», «Як батько (мати) я ніколи...»; 3 аркуші фліпчарту.

Хід проведення

I етап (10 хв.)

Учасники отримують по одному стікеру зеленого, синього та червоного кольорів. Тренер пропонує на кожному з них продовжити речення (стосовно своєї реальної або потенційної дитини):

- на зеленому стікері – «Як батько/мати я хочу бачити свою дитину...»;
- на синьому стікері – «Як батько/мати для цього я роблю...»;
- на червоному стікері – «Як батько/мати я ніколи...».

На цю роботу відводиться 10 хвилин. По закінченні учасники прикріплюють стікери на три аркуші формату А-1 з написами «Я хочу ...», «Я роблю...», «Я ніколи...».

II етап (10 хв.)

Тренер об'єднує учасників у три малі групи. Кожна з них отримує чистий аркуш паперу формату А-1, а також один аркуш з реченнями, зафіксованими на стікерах певного кольору. Учасникам кожної групи потрібно протягом 10 хвилин узагальнити речення «свого кольору» й підготувати коротку презентацію результатів.

III етап (10 хв.)

Мікрогрупи презентують свої напрацювання. По закінченні проходить обговорення вправи у загальному колі.

? Запитання для обговорення:

- Які думки виникли у Вас під час виконання цієї вправи?
- Чи замислювалися Ви над шляхами досягнення того, що Ви хочете?
- Чи легко було продовжити речення «Як батько/мати для цього я роблю...» та сформулювати конкретні дії? Чому?
- Чи завжди вдається Вам у реальному житті виконувати те, що Ви задекларували у варіанті закінчення речення «Як батько (мати) я ніколи...»? Поясніть свою відповідь.

Вправа «Пригадай веселий випадок з дитинства»

Мета: продовжити знайомство, сприяти створенню комфортної атмосфери тренінгу.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Тренер просить учасників стати парами й утворити коло. Потім він пропонує всім пригадати веселий випадок зі свого дитинства та розповісти про нього одним-двома реченнями партнеру. (Наприклад: «Коли я був маленьким, то одного разу я написав листівку : «Дорогі мамо й тато, вітаю Вас з Новим гадом...»). По завершенні тренер пропонує всім разом голосно вигукнути: «Всі ми родом з дитинства!».

II СЕСІЯ

Вправа «Здоров'я дитини»

Мета: сприяти формуванню в учасників цілісного уявлення щодо поняття «здоров'я дитини» як основи її благополуччя у різних сферах життєдіяльності.

Час: 25 хв.

Ресурси: аркуші формату А-4 та схема «Колесо здоров'я»¹ за кількістю учасників.

¹ Дана методика неодноразово успішно використовувалась у тренінгах, розроблених спеціалістами ХДФ. У даному тренінгу доцільно використовувати методику «Колесо здоров'я», оскільки вона дозволяє усвідомити багатогранність поняття здоров'я як загальнолюдської цінності й необхідного компонента у процесі виховання та розвитку дитини. Запропонована інтерпретація методики «Колесо здоров'я» сприяє ефективній груповій роботі, саморозкриттю кожного учасника, вимагає від тренера певного рівня професійної підготовки.

Хід проведення

На початку вправи тренер звертається до варіантів, що були запропоновані учасниками при продовженні речення «Як батько/мати я бачу свою дитину...» на попередньому етапі спільної роботи. Він акцентує увагу на тому, що всі батьки хочуть бачити свою дитину здоровою. Далі тренер пропонує учасникам відповісти на запитання «Що таке здоров'я?». Відповіді учасників занотовує на аркуші формату А-1.

До уваги тренера!

Після обговорення учасниками тренер пропонує їм наступні визначення терміна «здоров'я».

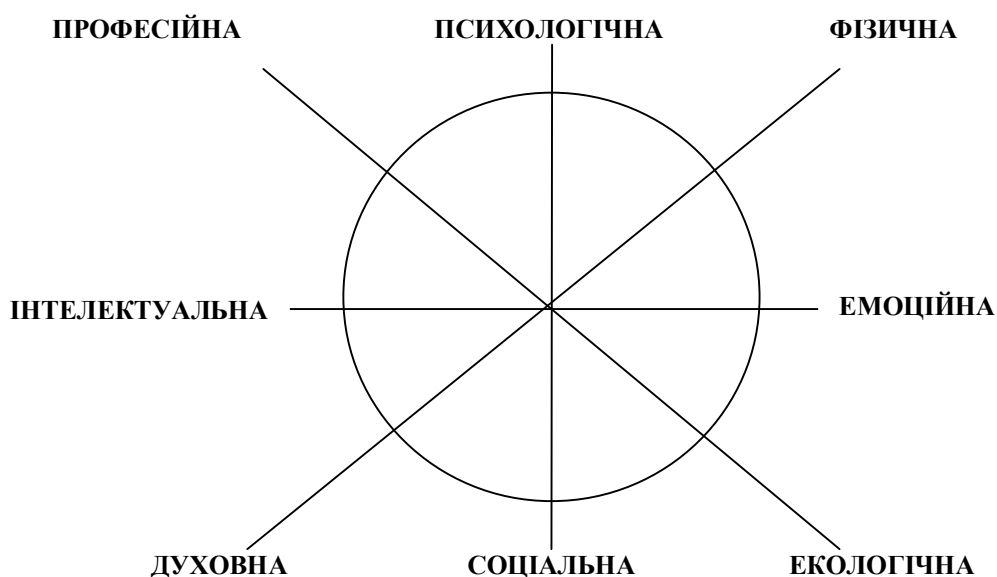
Здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад.

(Статут ВООЗ, 1976)

Здоров'я людини – це багатомірний і водночас цілісний феномен гармонійної життєдіяльності людини. Воно знаходить свій вираз через взаємоузгоджені стани, явища і процеси формування, зміцнення, збереження, споживання, відновлення, передачі фізичних, психічних, соціальних і духовних складових життєдіяльності людини, груп людей, громад, суспільства в цілому.

(Бойченко Т.Є., 1998)

На наступному етапі, використовуючи методику Білла Райна, професора Канадського університету Мак Гілл, тренер пропонує учасникам уявити життя у вигляді колеса. Спиці цього колеса символізують різні складові людської життєдіяльності.

Тренер презентує підготовлену заздалегідь на фліпчарті схему і пропонує учасникам зробити те ж саме на аркушах формату А-4. Він просить учасників зробити позначку на кожній спиці колеса таким чином: чим більше учасник відчуває себе благополучним у певній сфері, тим далі від центра колеса повинна знаходитися позначка на відповідній спиці, чим менш благополучним – позначка ставиться ближче до центра. Потім тренер пропонує учасникам поєднати всі позначки плавною лінією і подивитися на загальний контур. Далі проводиться обговорення.

? Запитання для обговорення:

- Чи утворилася у когось фігура, максимально близька до кола?
- В якій сфері життя Ви найбільш благополучні?
- Які думки виникають у Вас щодо «Колеса життя» дитини?

До уваги тренера!

Під час обговорення важливо наголосити, що кожна сфера життєдіяльності людини (фізична, психологічна, емоційна, духовна, соціальна, екологічна) має важливе значення. Необхідно прагнути того, щоб людина, і дитина зокрема, по можливості, почувалася задоволеною в кожній з означених сфер. Саме батьки створюють умови для задоволення потреб дитини в усіх сферах життєдіяльності з метою виховання здорової та зрілої особистості.

Вправа «Образ благополучної дитини»

Мета: змодельювати образ благополучної дитини.

Час: 40 хв.

Ресурси: аркуші білого та кольорового паперу, клей, ножиці, маркери.

Хід проведення

Тренер об'єднує учасників у 4 мікрогрупи. Учасникам в кожній групі протягом 20 хвилин пропонується створити об'ємні моделі благополучної дитини з урахуванням інформації, що подавалася у двох попередніх вправах.

По завершенні роботи мікрогрупи презентують свої напрацювання і розміщують моделі в центрі тренінгової кімнати.

? Запитання для обговорення:

- Які думки виникали у Вас під час виконання завдання та презентацій мікрогруп?
- Які складові життєдіяльності знайшли відображення в об'ємних моделях?
- Які складові у життєдіяльності дитини, на Ваш погляд, потребують найбільшої уваги з боку батьків?

Вправа «Умови повноцінного розвитку дитини»

Мета: визначити умови повноцінного розвитку дитини в різних сферах її життєдіяльності, розробити конкретні дії батьків щодо створення цих умов.

Час: 60 хв.

Ресурси: картки, на яких зазначені сфери життєдіяльності (фізична, емоційна, екологічна, соціальна, духовна, інтелектуальна, професійна, психологічна), кольорові аркуші паперу, де вказані такі ж самі сфери, 8 аркушів формату А-3, 8 аркушів фліпчарту, маркери.

Хід проведення

I етап (15 хв.)

Тренер об'єднує учасників у 8 мікрогруп. Кожна група отримує картку з написом сфери життєдіяльності (психологічна, фізична, інтелектуальна, емоційна, духовна, соціальна, екологічна). Протягом 10 хвилин учасникам пропонується записати на аркушах формату А-3 умови, які сприяють повноцінному розвитку дитини у даній сфері.

В той час, коли групи виконують завдання, тренер розкладає навколо моделей благополучної дитини, що розташовані у центрі кімнати, кольорові аркуші паперу, на яких зазначені сфери життєдіяльності.

Після виконання завдання групи розміщують аркуші з занотованим переліком умов, необхідних для повноцінного розвитку дитини, біля кольорових аркушів з відповідною назвою сфери життєдіяльності, утворюючи таким чином промені різної довжини.

II етап (35 хв.)

Тренер розміщує чисті аркуші як продовження кожного променя із зазначенням певних сфер життєдіяльності. Кожна мала група розташовується біля «свого» променя. Завдання для всіх груп полягає у тому, щоб протягом 3-5 хвилин записати на чистих аркушах конкретні дії, які сприятимуть створенню в сім'ї умов для повноцінного розвитку дитини у певній сфері життя. Далі групи пересуваються по колу, за рухом годинникової стрілки, до сусідньої сфери і протягом 3 хвилин доповнюють напрацювання попередньої групи. І так доти, доки учасники не повернуться до того ж самого променя, з якого вони починали роботу. Після цього кожна група узагальнює результати умов повноцінного розвитку дитини у певній сфері життєдіяльності й конкретні дії батьків щодо створення цих умов.

III етап (10 хв.)

Тренер проводить обговорення вправи.

? Запитання для обговорення:

- Чи важко було визначити умови повноцінного розвитку дитини у певних сферах життєдіяльності?
- Чи всі батьки здійснюють у повному обсязі конкретні дії щодо створення умов для повноцінного розвитку дитини? Від чого це залежить?

- Якого висновку Ви дійшли, виконуючи цю вправу?

Підсумовуючи результати виконання завдання, тренер ще раз наголошує на взаємозв'язку усіх сфер життєдіяльності й підводить учасників до висновку щодо важливості взаємодії батьків і самої дитини для підтримки рівноваги між усіма сферами їхньої життєдіяльності.

III СЕСІЯ

Вправа на активізацію «Палітра рухів».

Мета: сприяти активізації учасників, створенню позитивної атмосфери тренінгу.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Тренер пропонує кожному учасникові придумати рух, який потрібно буде продемонструвати усім. Кожен з учасників по черзі показує придуманий рух, а всі повторюють його.

Вправа «Дерево усвідомленого батьківства»

Мета: визначити складові поняття «усвідомленого батьківства».

Час: 40 хв.

Ресурси: чотири аркуші ватману, кольорові маркери, аркуші кольорового паперу, лист фліпчарту з контуром дерева й візуалізованим алгоритмом завдання (додаток 4).

Хід проведення

I етап (20 хв.)

Тренер об'єднує учасників у 5 робочих груп за допомогою підготовлених заздалегідь карток, на яких зафіксовані початкові слова однієї з п'яти відомих дитячих пісень. Утвореним групам пропонується заспівати фрагмент зі «своєї пісні», а потім зайняти робочі місця з підготовленими ресурсами для виконання завдання. Воно полягає у тому, щоб протягом 15 хв. представити усвідомлене батьківство у вигляді дерева наступним чином.

Коріння та основа дерева – визначення поняття «усвідомлене батьківство».

Гілки дерева, які утворюють крону:

Гілка знання – знання, що допоможуть батькам у розвитку та вихованні дитини (додаток 4).

До уваги тренера!

Знання з педагогіки, вікової психології, психології спілкування, анатомії та фізіології, літератури, економіки; знання про психофізіологічний розвиток дитини; знання про те, як виростити дитину здоровою; про спілкування з дитиною на різних вікових етапах;

про права дитини; про створення умов для гармонійного розвитку дитини та ін.

Гілка почуттів – почуття батьків стосовно своїх дітей.

До уваги тренера!

Почуття любові, співпереживання, терпіння, радості за досягнення, спокою, гніву, міри та ін.

Гілка умінь – уміння, що допомагають батькам успішно виконувати функцію батьківства і якими повинні володіти батьки.

До уваги тренера!

Уміння спостерігати; спілкуватися з дитиною на різних вікових етапах її розвитку; навчати навичкам самообслуговування; вміння втішати дитину; вміння переконувати, спрямовувати, організовувати, вміння призначати дитині покарання; вміння доглядати за дитиною; вміння переконувати; вміння навчати її хорошим звичкам; вміння бути «тут і тепер»; вміння керувати своїми емоціями; вміння використовувати різні стилі виховання та ін.

Гілка якостей – риси характеру, які мають бути притаманні усвідомленим батькам.

До уваги тренера!

Батьківські якості: відповідальність, доброта; справедливість, мудрість; спостережливість; працелюбність; тактовність; терплячість; ерудованість та ін.

Кожна група протягом 20 хв. працює над виконанням завдання.

II етап (20 хв.). По закінченні визначеного терміну кожна група презентує «Дерево усвідомленого батьківства» протягом 5 хв.

Міні-лекція «Основні компоненти усвідомленого батьківства» (додатки 5, 6).

Час: 20 хв.

Мета: ознайомити учасників із сучасними науковими підходами щодо понять «батьківство», «усвідомлене батьківство» та їхніх складових.

Ресурси: проектор та плівки з основними поняттями з лекції.

Вправа «Роль матері та батька в родині»

Мета: сприяти усвідомленню учасниками материнської та батьківської ролей в родині.

Ресурси: аркуш ватману з намальованим будинком, що поділений навпіл, маркери, роздруковані таблички для робочих груп (додаток 8) та роздруковані ситуації рольових ігор.

Час: 35 хв.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам об'єднатися у 6 груп за методикою «Музичний інструмент». За допомогою карток з назвою музичного інструмента учасникам пропонується зобразити певний музичний інструмент й утворити робочі групи.

II етап

Тренер пропонує учасникам поміркувати над тим, які ролі в родині виконує мати/батько, які якості притаманні матері/батьку; записати свої ідеї у стовпчиках, намальованих під дахом «будинку» (ролі матері/ролі батька). Групи виконують завдання протягом 15 хвилин, а потім презентують результати своєї роботи в загальному колі.

? Запитання для обговорення:

1. Чи відрізняються ролі батька та матері в сім'ї? Якщо так, то чим саме?
2. Чи існують певні стереотипи, упередження стосовно жіночих та чоловічих батьківських ролей? Якщо «так», то які саме і чим Ви це пояснюєте?

До уваги тренера!

При заключному обговоренні вправи тренер може використовувати інформаційний матеріал з додатку 7.

Вправа на завершення сесії: «Чарівна скринька»

Час: 20 хв.

Мета: підвести підсумки дня.

Ресурси: аркуш ватману із зображенням великої скриньки, кольорові кружечки за кількістю учасників тренінгової групи.

Хід проведення

Кожен учасник отримує кружечок, який символізує скарб знань, умінь, отриманих упродовж першого дня тренінгової роботи. Тренер пропонує кожному з учасників написати про здобуті скарби (2 хв.). Учасники по черзі «кладуть скарби» у чарівну скриньку (прикріплюють кружечки на плакат із зображенням скриньки), коментуючи свою дію.

Після того, як скринька заповнена, тренер звертається до учасників із пропозицією виказати свої зауваження та рекомендації. Він дякує групі за

спільну роботу й нагадує час і місце початку наступної зустрічі.

День II

I СЕСІЯ

Ранкове привітання

Час: 5 хв.

Мета: ознайомити учасників тренінгу із завданнями та регламентом роботи.

Рефлексія попереднього дня «Зворотний перегляд»

Час: 10 хв.

Мета: налаштувати учасників на роботу, пригадати основні поняття, що були опановані; з'ясувати рівень сприйняття матеріалу попереднього дня тренінгу.

Ресурси: аркуш ватману, фліпчарт, маркери.

Хід проведення

Учасники за допомогою мозкового штурму пригадують вправи вчорашнього дня у зворотному напрямку, тобто від останньої до першої. Тренер записує назви цих вправ на аркуші фліпчарту, починаючи знизу.

? Запитання для обговорення:

- З якою метою ми проводили рефлексію вчорашнього дня?

Вправа «Моє ім'я»

Мета: продовжити знайомство учасників між собою.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Після того, як кожний учасник записує своє ім'я у вертикальний стовпчик, тренер пропонує дібрати до кожної літери імені позитивну характеристику згідно з тією соціальною роллю, яка раніше (див. вправу «Сімейне коло») була зазначена на паперовому контурі статури хлопчика чи дівчинки. Потім деякі учасники, за бажанням, презентують результати своєї творчості.

Повторення правил роботи групи «Символи»

Час: 10 хв.

Мета: пригадати правила роботи групи, сприяти створенню атмосфери довіри та доброзичливості.

Ресурси: Картки, на кожній з яких написано по одному правилу, що були прийняті групою напередодні; аркуші формату А-4 (за кількістю правил), маркери.

Хід проведення

Тренер об'єднує учасників у мікрогрупи за кількістю правил. Кожна група отримує картку з певним правилом і упродовж 5 хвилин має зобразити це

правило за допомогою якогось символу. Далі групи по черзі демонструють символи, а решта повинна здогадатися, до якого правила належить кожен з них. Символи кріпляться навколо плаката «Сімейне коло», на якому занотовані правила.

? Запитання для обговорення:

- Для чого необхідно було знову звернутися до правил?

Вправа «Мозаїка стилів батьківського виховання»

Мета: ознайомити учасників зі стилями батьківської поведінки.

Час: 50 хв.

Ресурси: підготовлена інформація про стилі батьківського виховання для кожного учасника (додаток 9), картки з намальованими іграшками.

Хід проведення

Тренер об'єднує учасників у малі групи за методикою «Будинок іграшок». Він пропонує кожному учасникові витягти з чарівного мішка подарунок із будинку іграшок – заготовлені заздалегідь наклейки із зображенням автомобілю, ляльки, ведмедика, квітки.

Учасники об'єднуються у групи відповідно до зображень іграшки.

Кожній групі пропонується інформація про стиль батьківської поведінки. Протягом 20 хв. учасники знайомляться із запропонованим матеріалом й аналізують стиль батьківської поведінки з точки зору позитивних та негативних особливостей його впливу на процес виховання і розвитку дитини. На завершення групи характеризують певний стиль батьківської поведінки, визначають позитивні та негативні сторони, а також зображують його за допомогою пантоміми, створюючи живу скульптуру.

? Запитання для обговорення:

- Чи є чітка межа між різними стилями батьківської поведінки? Обґрунтуйте свою точку зору.
- Чи є випадки, коли доцільне використання авторитарного стилю батьківської поведінки? Якщо «так», то в яких саме випадках?

Вправа «Права дитини – права батьків»

Час: 30 хв.

Мета: актуалізувати знання учасників стосовно основних прав дитини.

Ресурси: аркуш ватману, фліпчарт, маркери, роздаткові матеріали для учасників (додаток 10).

Хід проведення

Учасники отримують роздаткові матеріали (додаток 10). Тренер просить їх замінити слово «права» на слово «потреби» і розглянути запропоновані права як базові людські потреби.

Потім він пропонує учасникам протягом 10 хвилин проаналізувати текст за наступними питаннями, занотованими на фліпчарті.

1. Чи згодні Ви з тим, що Ваші діти мають ці права?
2. При дотриманні яких прав у Вас виникають найбільші труднощі? Чому?
3. Дотримання яких прав стосовно Вас не забезпечуються вашими дітьми? Чому?

Потім учасники висловлюють свої міркування щодо запропонованих запитань у загальному колі.

До уваги тренера!

Серед учасників тренінгу можуть бути ті, хто не є батьками. У цьому випадку тренер звертається до них із пропозицією змодельювати їх ставлення у ситуації, коли в них є діти, чи послатися на досвід своїх родичів, друзів.

Під час дискусії тренер може наголосити на тому, що людина від народження наділена різними правами: правом на життя, на розвиток, на достатній рівень життя, правом на сім'ю, правом на медичне обслуговування, на вільний час тощо. Втім, і дорослі, і діти мають не лише права, але й обов'язки. Інформацію стосовно прав людини, прав дитини треба подавати із врахуванням дуалістичності права. Діти і батьки повинні знати як про свої права, так і про свої обов'язки стосовно себе, своєї сім'ї, держави. Іноді буває так, що дітям розповідають лише про їхні права, забуваючи при цьому висвітлити тему обов'язків. У такому випадку діти подекуди вдаються до спроби використовувати свої права з метою маніпуляції дорослими. Наприклад, 14-річний хлопчик прийшов зі школи з уроку про права дитини і став розповідати батькам: «Я маю право на вільний час та розваги. Буду грати в комп'ютерні ігри стільки, скільки схочу.» «Ви не маєте права карати мене, позбавляючи можливості розмовляти по телефону», – заявила батькам 11-річна дівчинка. Такі випадки трапляються тому, що тема прав дитини була висвітлена однобічно.

Усвідомлене батьківство передбачає повагу до прав дитини, прагнення до забезпечення їх згідно з положеннями Конвенції про права дитини, але разом з тим і виховання у дітей відповідальності за виконання своїх обов'язків, визнання цінності права інших.

Вправа на завершення сесії «Молодці!»

Мета: зняти втому, підвищити настрій учасників.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Тренер просить учасників підвестися й утворити коло. Потім всі одночасно називають своє ім'я та кажуть: «Молодці!».

II СЕСІЯ

Вправа на активізацію «Зоопарк»

Мета: сприяти створенню життєрадісної, творчої атмосфери, підготувати до роботи протягом сесії.

Час: 10 хв.

Хід проведення

I етап

Тренер пропонує утворити коло й займає місце ведучого. Він пояснює, яким чином буде демонструвати різних тварин трійка учасників, один з яких гратиме роль головного, а його сусіди праворуч та ліворуч перетворяться у помічників.

Далі ведучий (той, хто стоїть у центрі) вказує жестом на одного з учасників, котрий стає головним, і називає тварину, яку трьом учасникам потрібно відобразити узгодженою комбінацією рухів.

Тренер слідкує за процесом гри. Він може змінювати ведучих, займати позицію одного з учасників у колі.

Учасники практикуються в утворенні тварин, намагаючись робити це швидко й не порушуючи правил.

Крокодил. Головний учасник – прогинається вперед, простягаючи перед собою випрямлені руки (права над лівою) і рухаючи ними, мов щелепами крокодила. Учасник справа прикладає кисті рук до грудей головного, утворюючи передні лапи крокодила. Учасник ліворуч прикладає кисті рук до стегон головного так, щоб утворити задні лапи крокодила.

Жирафа. Головний учасник піднімає випрямлені руки над головою (долоні разом), імітуючи шию жирафи. Учасники праворуч і ліворуч плескають долонями по тілу головного, промовляючи: «плямки, плямки, плямки».

Слон. Головний учасник прогинається вперед, простягає перед собою випрямлену праву руку, торкаючись нею носа й імітуючи хобот. Учасники праворуч і ліворуч прикладають долоні обох рук до вух головного, імітуючи вуха слона.

Курка. Головний учасник – прогинається вперед і похитує головою, імітуючи дзьобання. Учасник праворуч махає випрямленою правою рукою. Учасник ліворуч махає випрямленою лівою, імітуючи рух крил.

II етап

Ведучий, який стоїть у центрі кола, обертається із закритими очима, зупиняється, вказує на когось з учасників, визначаючи таким чином головного,

і називає якусь з чотирьох тварин. Після цього голосно рахує до трьох.

Головний учасник та його сусіди повинні швидко утворити названу тварину згідно з поданими інструкціями.

Якщо вони встигають безпомилково виконати завдання, то ведучий залишається на місці й продовжує вибирати головних.

Той, хто помилився, стає у коло, перебираючи на себе функції ведучого. Гра продовжується.

Вправа «Класифікація вікових періодів»

Мета: визначити основні особливості розвитку дитини на різних вікових етапах.

Час: 30 хв.

Ресурси: робочі столи із заздалегідь підготовленими аркушами паперу, маркерами в залежності від кількості груп.

Хід проведення

Тренер об'єднує учасників у декілька підгруп за допомогою лічилки. Потім просить кожну групу визначити й ... та звертається до учасників з проханням чітко окреслити вікові періоди розвитку дитини від народження до вісімнадцятиріччя, зробити відповідні позначки на «лінії життя». Групи презентують результати роботи. Після того тренер робить узагальнення й представляє періодизацію віку за Грейс Келлі:

0-3 – раннє дитинство,

3-6 – дошкільний вік,

7-9 – молодший шкільний вік,

10-14 молодший підлітковий вік,

15-16 – молодший юнацький вік,

17-19 – юнацький вік.

II етап. Тренер об'єднує учасників у 6 груп згідно з визначеними віковими періодами. Кожна група протягом 10 хв. має заповнити таблицю.

Віковий період	Характерні психофізіологічні особливості дитини	Середовище, якому належить провідна роль у вихованні та розвитку дитини

До уваги тренера!

Для коментарів результатів роботи в групах тренер може скористатися матеріалом з публікації: *Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: Метод. матеріали для тренера / Авт.-упоряд.: О.В. Безпалько, Т.Л. Лях, В.В. Молочний, Т.П. Цюман; Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 107 с.*

Міні-лекція: «Роль соціального оточення на різних вікових етапах розвитку дитини» (додаток 11).

Мета : дати інформацію про вплив соціального оточення на дитину з урахуванням особливостей її розвитку у різні вікові періоди.

Час: 15 хв.

Ресурси: кодоскоп та плівки з основним інформаційним матеріалом.

Вправа «Від 0 до 18»

Мета: актуалізувати знання учасників про етапи розвитку дітей у ранньому віці; підкреслити індивідуальність темпів розвитку дітей.

Час: 15 хв.

Ресурси: кольорові картки для об'єднання учасників у групи; роздаткові картки (додаток 12).

Хід проведення

I етап. Тренер об'єднує учасників у робочі групи за допомогою різнокольорових карток. Групи займають свої місця у різних частинах кімнати. Кожній групі роздаються заздалегідь підготовлені картки з текстом (додаток 12). Завдання полягає у тому, щоб протягом 10 хвилин ознайомитись із запропонованим на картках текстом, обговорити його, визначити й зафіксувати на картках у стовпчику праворуч вік дитини, з досягненням якого кожне із зазначених умінь має бути розвиненим.

II етап

Групи по черзі презентують свою роботу, прикріплюючи картки до фліпчарту. Тренер аналізує відповіді груп, користуючись ключем, і проводить обговорення. Наприкінці він акцентує увагу на тому, що індивідуальні особливості можуть бути досить значними, а всі класифікації мають певний «ступінь ймовірності».

Ключ правильних відповідей для тренера

1 – 3 місяці	9 – 15 місяців
2 – 6 місяців	10 – 18 місяців
3 – 4 місяць	11 – 18 місяців
4 – 9 місяців	12 – 18 місяців
5 – 6 місяців	13 – 18 місяців
6 – 9 місяців	14 – 18 місяців
7 – 12 місяців	15 – 18 місяців
8 – 12 місяців	16 – 18 місяців

Джерело: *Немовлята і малята. Розвиток дітей від 0 до 7 років. Бівер та ін. (1994).*

? Запитання для обговорення:

1. Чи легко було виконувати завдання?
2. Наскільки впевнено Ви почувалися у визначенні віку дітей?
3. Як часто Ваші відповіді не співпадали з даними, презентованими тренером?

До уваги тренера!

Під час обговорення завдання тренер може використати інформаційний матеріал «Як розвивається дитина (додаток 13).

Інформаційне повідомлення «Програма розвитку дітей раннього віку»

Мета: ознайомити учасників із «Програмою розвитку дітей раннього віку організації NIPPA» (Північна Ірландія).

Час: 10 хв.

Ресурси: кодоскоп та плівки з основними елементами.

Хід проведення

Тренер презентує програму розвитку дітей раннього віку, користуючись підготовленою інформацією (додаток 14).

Вправа «Відверто кажучи»

Мета: сприяти відпрацюванню адекватного уявлення про дитячі потреби та можливості, усвідомленню необхідності переоцінки деяких стереотипів батьківської поведінки.

Час: 15 хв.

Хід проведення

Тренер пропонує кожному учасникові закінчити речення, яке повинно відобразити його ставлення до поведінки дитини та мами.

«Коли я повертаюсь додому, донька постійно потребує до себе уваги. Іноді мені здається, що цю жагу уваги просто неможливо задовольнити. Вчора я ...».

Після того, як учасники зачитують свої варіанти відповідей, тренер може запропонувати такий варіант.

Закінчення речення: «Відклала всі свої справи, посадила її на стіл у кухні, так, щоб наші очі були на одному рівні, й поговорила з нею. І не повірите – їй вистачило двох хвилин, очі сяяли щастям, а потім вона побігла гратися...».

? Запитання для обговорення:

1. Чому важливо приділяти достатню увагу дітям?

2. Що відбувається, коли ми мало спілкуємося з дітьми?

Інформаційне повідомлення «Програма виховання дітей від колиски до школи» (додаток 15)

Мета: ознайомити учасників з «Програмою виховання дітей від колиски до школи» Майкла та Керрі Квінн.

Час: 30 хв.

Вправа на завершення сесії «Смачного!»

Час: 5 хв.

Мета : сприяти зняттю напруги, підвищенню настрою.

Хід проведення

Тренер просить учасників підвестися, стати в коло, взятись за руки та голосно вигукнути: «Смачного!». Всіх учасників запрошують на обід.

III СЕСІЯ

Вправа «Батьківське спілкування»

Час: 30 хв.

Мета: визначити сильні та слабкі сторони учасників під час спілкування з дітьми.

Ресурси: роздрукована таблиця «Способи спілкування» для кожного учасника.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам позначити у таблиці дві зі слабких (ліва колонка) та дві (права колонка) з сильних сторін їхнього спілкування з дитиною. Учасники обговорюють питання про навички з правої колонки, які, на їхню думку, потребують удосконалення.

Непродуктивні способи спілкування Способи спілкування, що демонструють відсутність поваги до дітей. Не робіть так, як зазначено нижче.	Продуктивні способи спілкування Індивідуалізовані способи спілкування, що демонструють повагу до дитини (з використанням «я» та «мені»).
1. Погроза. Дітям стає страшно, коли батьки лякають їх привидами, поліцейськими, великими собаками й кажуть, що залишать їх одних й віддадуть їхню улюблену іграшку «гарному хлопчику».	1. Якщо ви засмучені чимось у поведінці дитини, використовуйте «я-висловлювання»: «Я не люблю, коли ти себе так поводиш», або «Мені неприємно, коли ти говориш такі слова», або

	<i>«Мені потрібно подумати про це».</i>
2. Обзива. Нема нічого страшного, якщо іноді дурне слово зірветься з язика, але намагайтесь ніколи не називати дитину тупою, поганою, ледарем, грубіяном, ідіотом, злодієм. Такі прізвиська «прилипають» до дітей іноді на все життя.	2. Завжди кажіть дітям, які почуття й емоції виникають у вас з приводу їхнього певного проступку: <i>«Мені не подобається, коли ти гупаєш дверима»</i> (замість висловлювання <i>«Ах, ти, грубіян!»</i>)».
3.Звинувачення та соромлення. Коли батьки весь час «чіпляються» до дітей, критикують їх, то часто це призводить до погіршення дитячої поведінки. Іноді не тільки в даний момент, Але у й майбутньому.	3. Заохочення з боку батьків для дитини як сонячне світло, особливо коли воно особистісно забарвлене: <i>«Я люблю тебе таким , який ти є».</i> <i>«Мені подобається спостерігати за твоєю грою. Мені стало легше, коли ти мене приголубив».</i>
4. Посилання на зайнятість. Телебачення та іграшки можуть навчити дитину деяким корисним речам й стимулювати її розвиток, проте ніщо не в змозі замінити їй позитивної особистісно забарвленої уваги з боку батьків.	4. <i>Як тільки закінчиться ця програма, ми вимкнемо телевізор і трохи поговоримо. Про що б ти бажав поговорити: про те, як ти був маленьким, або про те , як я був маленьким?».</i>
5 .Крик, зриви. Якщо Ви зриваєте свою злість на дітях, кричите на них, навіть б'єте, говорите льодяним агресивним тоном, не дивуйтесь, що вони, коли виростуть, відповідатимуть так само.	5. Покажіть, що Ви вмiєте виливати свій гнів у словах, а не у ділах ; і слідкуєте за тоном, яким розмовляєте з дитиною.» <i>Коли ти ображаєш малечу, я починаю злитися так сильно, що мені хочеться відлупцювати цю подушку як слід».</i>
6. Сюсюкання. Іноді можна трохи подурачитися, але, якщо Ви увесь час будете сюсюкатися, то можете завадити нормальному мовному розвитку дитини.	Нормальна мова стимулює розумовий та мовний розвиток дитини. Правильне вживання слів (у тому числі стосовно «делікатних» частин тіла) закладає гарний фундамент на майбутнє.
7. Накази. Якщо Ви постійно будете командувати дітьми, ніби вони – солдати, а ваш дім – казарма, то напевне, вони слухатимуть вас зараз, проте можуть затаїти образу на Вас. До того ж їхня система мо-	7. Необхідно пояснити дітям, чому <i>Ви робите саме так</i> , тобто пояснити причини Ваших вчинків та ваші цінності. Наприклад: <i>«Якщо твій велосипед заржавіє, він просто зіпсується, а ми поки що не можемо дозволити собі купити тобі новий».</i>

ральних цінностей зазнаватиме
серьозних деформацій.

Або: «Пробач, що я так сильно
розсердився на тебе – просто я дуже
стомився».

? Запитання для обговорення:

1. Що було важче визначити сильні чи слабкі сторони Вашого спілкування з дитиною?
2. Що Вам як батькам (реальним чи потенційним) дало виконання цього завдання?

Вправа: «Різні позиції»

Час: 15 хв.

Мета: показати вплив різних позицій співрозмовників на процес спілкування.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам об'єднатися у пари. Після того у кожній з пар один партнер сидітиме, а інший стоятиме під час обговорення сімейної проблеми чи конфліктної ситуації у стосунках з дитиною. Через декілька хвилин партнери змінюють свої позиції: той, хто сидів, має продовжувати виконання вправи стоячи, а той, хто стояв, сідає. Ще через декілька хвилин тренер пропонує всім учасникам повернутися до кола й поділитися своїми враженнями та відчуттями при розмові залежно від позиції.

? Запитання для обговорення:

1. Коли Ви комфортніше себе почували: в позиції «сидячи» чи «стоячи»? Чому?

До уваги тренера!

По закінченні обговорення доцільно ще раз наголосити, що при розмові з дитиною потрібно знаходитися на одному рівні з нею, щоб забезпечити контакт очей. Наприклад, якщо дитина маленька варто присісти навколішки, або посадити її на стілець чи канапу поруч із собою.

Інформаційне повідомлення «Програма «Виховання на основі здорового глузду» (додаток 16)

Час: 10 хв.

Мета: ознайомити учасників з програмою «Виховання дітей на основі здорового глузду» (За книгою американських фахівців Рей Берк і Рон Херрон «Перевірене поетапне керівництво з виховання відповідальних дітей та створення щасливої сім'ї»).

Ресурси: кодоскоп, плівки з основними поняттями.

Вправа «Опис поведінки»

Час: 15 хв.

Мета: сприяти формуванню в учасників навички опису поведінки дитини.

Ресурси: підготовлений аркуш формату А-3 з правилами виконання вправи «Опис поведінки» (додаток 17).

Хід проведення

Тренер сам розіграє кілька сценок і просить учасників описати його поведінку (наприклад, «сидить, затуливши очі руками, і голосно плаче»; «розкидав речі в кімнаті й дивиться телевизор», тощо). Потім тренер пропонує учасникам за бажанням теж продемонструвати певну поведінку, а решті – описати її.

? Запитання для обговорення

1. Чи важко було виконувати це завдання, чому?
2. Яких помилок Ви найбільше припускалися при виконанні завдання.

До уваги тренера!

Доцільно скористатися правилами опису поведінки, занотованими на аркуші паперу. Це зробить процес обговорення більш зручним й ефективним, адже учасники зможуть аналізувати, наскільки правильно вони виконують завдання (додаток 17).

Міні-лекція «Алгоритми формування навичок поведінки за програмою «Виховання на основі здорового глузду» (додаток 17)

Час: 15 хв.

Мета: дати учасникам уявлення про алгоритми навичок поведінки за програмою «Виховання на основі здорового глузду».

Ресурси: кодоскоп, плівки з основними поняттями.

Вправа: «Ефективне схвалення»

Час: 20 хв.

Мета: сприяти формуванню в учасників навички позитивного підкріплення бажаної поведінки.

Хід проведення

На конкретному прикладі тренер показує, як можна застосувати прийом схвалення.

Ваш син-підліток зателефонував Вам, щоб повідомити, де він знаходиться, й попередити, що запізниться.

Крок 1. Продемонструйте своє схвалення: «Спасибі, що зателефонував».

Крок 2. Опишіть позитивну поведінку: «Я задоволена, що ти повідомив,

де ти і чому запізнюєшся».

Крок 3. Пояснить причину: «Твій дзвінок означає, що ти уважний стосовно мене і я можу тобі довіряти».

Потім тренер пропонує учасникам пригадати поведінку дитини, яку можна схвалити, зробивши це за наведеним вище алгоритмом. На виконання завдання відводиться 5 хвилин. По закінченні кожен учасник зачитує свій варіант.

До уваги тренера!

Алгоритм прийому схвалення доцільно записати на аркуші фліпчарту.

IV СЕСІЯ

Вправа на активізацію «Дитинство для мене – це ...»

Час: 10 хв.

Мета: сприяти збереженню творчої, доброзичливої атмосфери для успішної групової роботи.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам пограти в ручний м'яч. Той учасник, у якого в руках опиняється м'яч, подає своє завершення речення: «Дитинство для мене – це...». Завдання тренера полягає у тому, щоб забезпечити динаміку гри.

Вправа «Батьки як члени громади»

Час: 60 хв.

Мета: надати інформацію про ресурси громади у процесі виховання, розвитку й навчання дитини та можливості потенціалу громади в інтересах дитини, сім'ї, самої громади.

Ресурси: кодоскоп, плівки з інформацією (додатки 18, 19), роздаткові матеріали для учасників з основними поняттями лекції, 6 аркушів ватману, маркери, повітряні кульки 6 кольорів, 6 аркушів із зафіксованими на них характеристиками різних сімей.

Хід проведення

I етап

Тренер пропонує учасникам пригадати міні-лекцію про вплив середовища на формування та розвиток дитини. Після цього він презентує інформаційний матеріал щодо ролі громади в життєдіяльності сім'ї (додаток 18).

Тренер об'єднує учасників у 6 груп за допомогою кольорових кульок, що витягаються з мішечка. Кожній з груп пропонується уявити себе однією з сімей, з певними характеристиками (див. нижче). Користуючись матеріалом з

міні-лекції, зокрема схемою «Компоненти територіальної громади» (додаток 19), група протягом 20 хвилин, в залежності від типу сім'ї, конкретної сімейної ситуації, визначає, існуючі ресурси громади для виховання та розвитку дітей.

Потім кожна група презентує результати спільної роботи.

На закінчення тренер може запропонувати учасникам надути кольорові повітряні кульки й утворити з них букети на відзнаку успішної роботи.

Характеристики сімей

- Повна сім'я. Батьки, які виховують дитину до 1-го року.
 - Одинокa мати виховує 12-річного сина.
 - Повна сім'я, яка виховує трьох дітей віком 7, 11 років та 7 місяців.
 - Повна сім'я виховує дитину 7 років з діагнозом ДЦП.
 - Батько виховує 14-річного сина та 18-річну доньку.
 - Прийомна сім'я виховує сім прийомних дітей віком від 4 до 17 років.
- Через 15 хв. групи презентують результати роботи.

Підведення підсумків дня «Три кошки»

Час: 15 хв.

Мета: Підвести підсумки роботи за день й отримати зворотний зв'язок від учасників.

Ресурси: Плакат, на якому намальовано три різнокольорових кошки й занотовані запитання; стікери тих самих кольорів, що і кошки (за кількістю учасників).

Хід проведення

Тренер звертає увагу учасників на плакат, де намальовано три різнокольорових кошки із запитаннями до них:

- Яку інформацію я обов'язково буду використовувати надалі?
- Над якою інформацією ще слід поміркувати?
- Яка інформація була мені не потрібна?

Кожен учасник на отриманих ним стікерах тих самих кольорів, що і кошки, пише відповіді на поставлені запитання. Далі учасники прикріплюють стікери до відповідних кошків, а потім, за бажанням, озвучують свої розповіді.

До уваги тренера!

У тренера має бути запас кольорових стікерів.

Наприкінці роботи учасники отримують публікації: Усвідомлене батьківство та ранній розвиток дитини. – К.: Наук. світ, 2002.; Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини. – К.: Наук. світ, 2003. Тренер пропонує учасникам увечері ознайомитися з матеріалами цих публікацій, оскільки наступного дня їх будуть використовувати при виконанні практичного завдання.

День III

I СЕСІЯ

Вправа на активізацію «Доброго ранку!»

Час: 10 хв.

Мета: сприяти створенню позитивної атмосфери тренінгу, підготувати учасників до роботи.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам об'єднатися в 4 групи та запропонувати ранкове привітання від своєї групи усім іншим. Потім групи вітають одна одну у загальному колі.

Рефлексія «Стоп-кадр»

Час: 10 хв.

Мета: актуалізувати досвід учасників, набутий у попередні дні роботи.

Хід проведення

Учасники у групах по 3-4 особи пригадують й називають те, що їм запам'яталося протягом 2-х днів тренінгу. Потім представники від групи по черзі називають по одному «кадру» з тренінгового «життя».

Після цього тренер оголошує програму роботи на заключний день тренінгу (5 хв.).

Обговорення у загальному колі: «Внесок громад нашого регіону для поширення та практичного впровадження засад усвідомленого батьківства»

Мета: сприяти виробленню стратегій впровадження засад усвідомленого батьківства та розвитку подальшого партнерства між учасниками групи.

Час: 20 хв.

Ресурси: аркуші ватману, фліпчарт, маркери.

Хід проведення

Тренер звертається до учасників з пропозицією розповісти про позитивний досвід, висловити свої думки про те, яким чином громади регіонів можуть сприяти поширенню та практичному впровадженню засад усвідомленого батьківства.

До уваги тренера!

Для ефективної подальшої роботи доцільно звернути увагу учасників на правила проведення дискусії, зокрема регламент повідомлень, виступів, ще до початку обговорення.

Практичне завдання «Проектування форм популяризації та впровадження засад усвідомленого батьківства в громаді»

Мета: сприяти формуванню поля ідей щодо впровадження засад усвідомленого батьківства в регіоні, використовуючи різні форми роботи.

Час: 50 хв.

Ресурси: аркуші ватману, маркери брошур Християнського дитячого фонду: Усвідомлене батьківство та ранній розвиток дитини. – К.: Наук. світ, 2002. ; Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини. – К.: Наук. світ, 2003.

Хід проведення

I етап

Тренер об'єднує учасників у групи по п'ять-шість осіб. Кожна група за бажанням визначає цільову аудиторію батьків чи фахівців та розробляє для неї «набір можливих заходів», спрямованих на впровадження засад усвідомленого батьківства. Виконуючи це завдання, група використовує інформацію, що отримала її під час тренінгу, а також з попередніх публікацій Християнського Дитячого Фонду за темою тренінгу.

До уваги тренера!

Перед організацією виконання цього завдання тренер заздалегідь має визначити найбільш досвідчених, підготовлених учасників, які зможуть виступити в ролі фасилітаторів у кожній групі. Їх завдання полягатиме у тому, щоб допомогти учасникам ідеями, узагальнити пропозиції, надати їм конструктивності, практичної спрямованості.

II СЕСІЯ

Презентація результатів практичного завдання (II етап)

Час: 30 хв.

Хід проведення

Кожна з груп презентує свої напрацювання. Завдання тренера полягає у тому, щоб забезпечити рівні можливості для усіх груп.

До уваги тренера!

Тренер може підготувати маленькі заохочувальні сувеніри для учасників та вручити їх після презентації результатів роботи у групах.

Вправа на завершення тренінгу «Що я можу зробити для зростання “Саду усвідомленого батьківства”»

Мета: стимулювати учасників до визначення своєї участі у популяризації та впровадженні засад усвідомленого батьківства.

Час: 30 хв.

Ресурси: плакат з фігурками «Сімейне коло», плакати з «деревами усвідомленого батьківства», створені учасниками тренінгу, скотч.

Хід проведення

Учасники отримують по 3 різнокольорові краплинки символічного життєдайного дощу для «Саду усвідомленого батьківства», на яких протягом 5 хвилин пропонується написати відповіді на запитання:

- ***Краплинка зеленого кольору.*** Що я можу зробити для вдосконалення себе в ролі матері або батька (або підготовки себе до ролі матері/батька)?
- ***Краплинка жовтого кольору.*** Що я можу зробити для популяризації ідей усвідомленого батьківства як спеціаліст?
- ***Краплинка блакитного кольору.*** Що я можу зробити для популяризації ідей усвідомленого батьківства як член громади?

Потім учасники по черзі підходять до плаката із зображенням «Дерева усвідомленого батьківства», кріплять свої краплинки й зачитують відповіді на запитання.

Тренер підводить підсумки тренінгу та висловлює побажання кожному з учасників працювати в своєму «Саду усвідомленого батьківства» з натхненням і успіхом.

До уваги тренера!

На відміну від попереднього етапу, коли учасники обговорювали існуючі можливості для підвищення виховного потенціалу громади, дана вправа зорієнтована на визначення особистісної ролі, внеску кожного у загальну справу – поширення та впровадження засад усвідомленого батьківства. Саме на цьому акцентує увагу тренер при поясненні завдання для виконання.

Підсумкова анкета

Мета: провести анкетування учасників за підсумками тренінгу.

Час: 10 хв.

Ресурси: заключні анкети для кожного учасника (додаток 21).

Хід проведення

У роздаткових матеріалах для кожного учасника заздалегідь вкладена заключна анкета (див. додаток 22). Тренер просить протягом 5 хвилин заповнити її, а потім віддати йому чи іншим представникам тренерської команди.

Історія для натхнення

Час: 10 хв.

Тренер звертається до учасників: «Протягом цих трьох днів ми говорили про дітей і батьків, про усвідомлене батьківство, необхідність пошуку застосування ресурсів, потенціалу громади, кожного з нас.

Ми обмінювалися досвідом й думками, визначали конкретні кроки у здійсненні наших планів заради дітей, батьків, самих себе і суспільства, його сьогодення і майбутнього. Наприкінці нашої роботи хочемо запропонувати Вам рядки, автором яких є американський психолог Дороті Лоу, і які Ви, можливо, доповните своїми спостереженнями й висновками».

Діти вчаться тому, чому їх вчать

Якщо діти живуть з критикою, вони вчаться осуджувати.

Якщо діти живуть з ворожістю, вони вчаться битися.

Якщо діти живуть зі страхом, вони вчаться боятися.

Якщо діти живуть у жалості, вони вчаться жаліти себе.

Якщо діти живуть з насміхом, вони вчаться бути боязкими.

Якщо діти живуть із заздрістю. Вони вчаться зневірі.

Якщо діти живуть із соромом, вони вчаться почуватися винуватими.

Якщо діти живуть із заохоченням, вони вчаться терпінню.

Якщо діти живуть із похвалою, вони вчаться вдячності.

Якщо діти живуть з визнанням, вони вчаться любити.

Якщо діти живуть зі схваленням, вони вчаться любити себе.

Якщо діти живуть у розумінні, вони вчаться цілеспрямованості.

Якщо дітей вчать ділитися, вони вчаться бути щедрими.

Якщо діти живуть у чесності, вони вчаться бути правдивими.

Якщо діти живуть у справедливості, вони вчаться бути справедливими.

Якщо діти живуть у добрі та ввічливості, вони вчаться поважати.

Якщо діти живуть у безпеці, вони вчаться вірити в себе й довіряти Тим, хто поруч з ними.

Якщо діти живуть у дружелюбності, вони вчаться розуміти, що світ – прекрасний.

Насамкінець тренер каже:

«Отже, нашим спільним побажанням є побажання у створенні світу, сприятливого для дітей, в якому діти зростають в любові й турботі, вчаться відповідальності за себе, своїх близьких, суспільство в цілому. Саме таке завдання було визначено як перспектива розвитку світової сіпльноти 27 спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН, присвяченої поліпшенню становища дітей (травень 2002 року).

Складовою світу, сприятливого до дітей, є усвідомлене батьківство, якому теж треба навчатися, яке теж треба створювати, підтримувати, поширювати. Сьогодні ми разом зробили крок до нього.

Побажаємо щасливої дороги один одному. До нових зустрічей!»

Вручення сертифікатів. Закриття семінару

Час: 15хв.

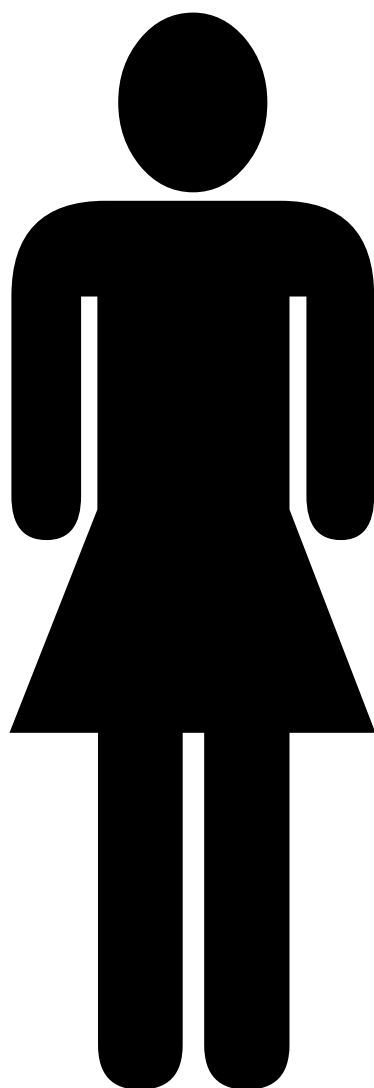
Ресурси: сертифікати про участь у семінарі-тренінгу.

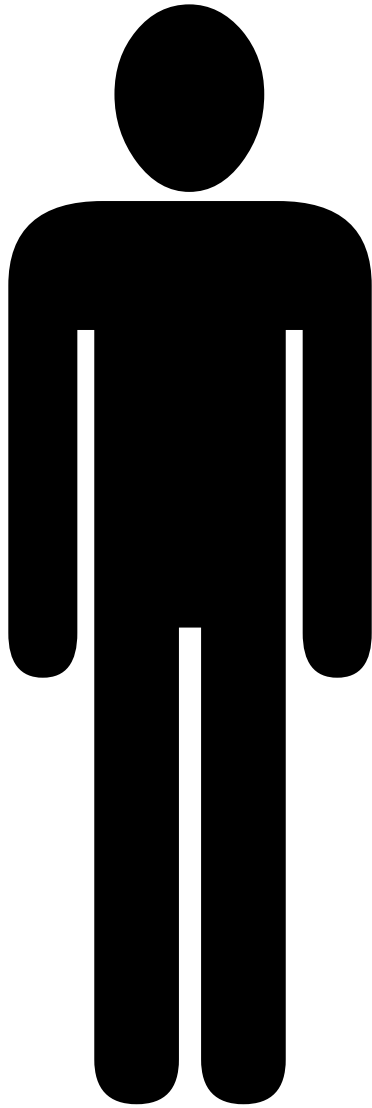
ДОДАТКИ

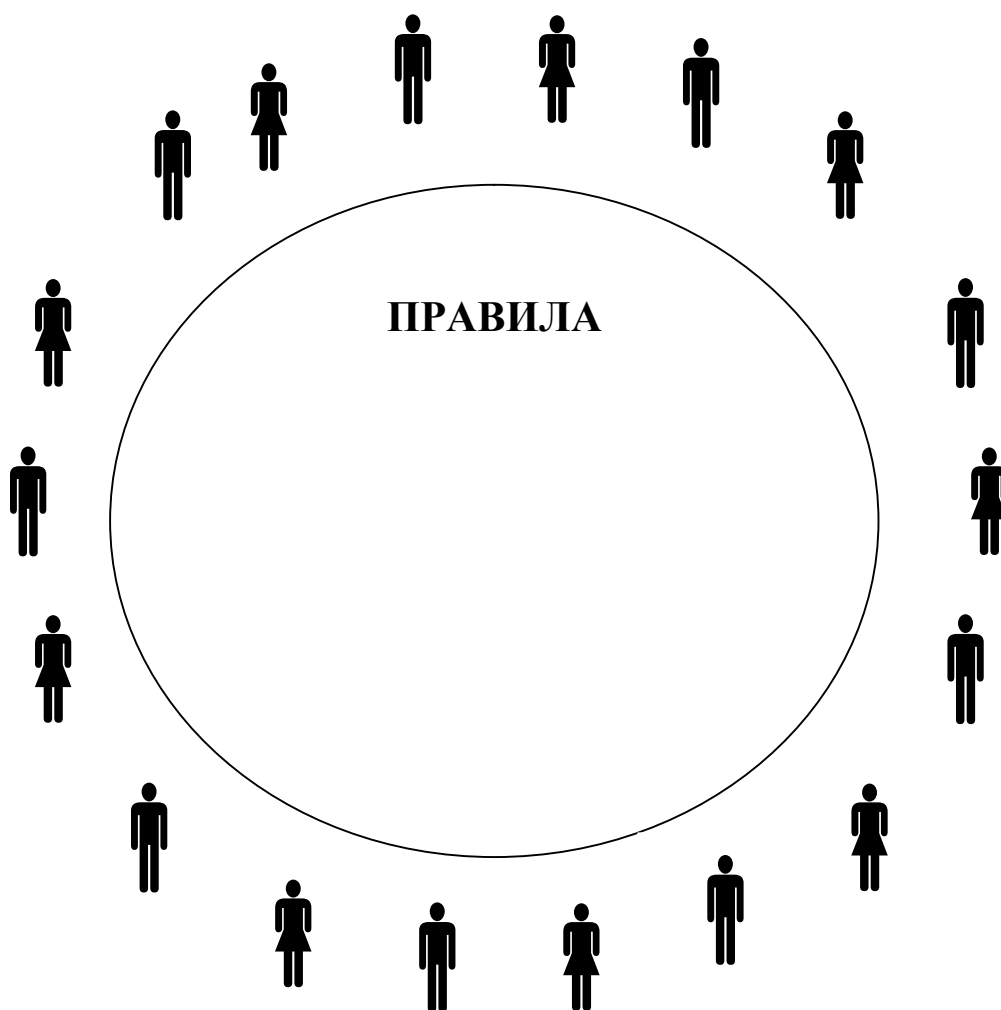
<p><i>Яку базову освіту Ви маєте?</i></p>	<p>a) фахівця із соціальної роботи b) соціологічну c) природничу d) фізико-математичну e) технічну f) педагогічну g) психологічну h) медичну i) економічну j) юридичну k) соціально-гуманітарну (крім вже згаданих)</p>
<p><i>Ваш освітній рівень?</i></p>	<p>☐ Середня ☐ Бакалавр ☐ Спеціаліст ☐ Магістр ☐ Вчений ступінь</p>
<p><i>У своїй діяльності Ви переважно працюєте (можна виділити декілька варіантів)</i></p>	<p>☐ з дітьми ☐ з молоддю ☐ з дорослими ☐ з педагогами ☐ з представниками громадських організацій ☐ інше _____</p>
<p><i>Які б побажання Ви хотіли висловити організаторам тренінгу?</i></p>	

А ще я хочу додати:

Дякуємо за витрачений час та зусилля!

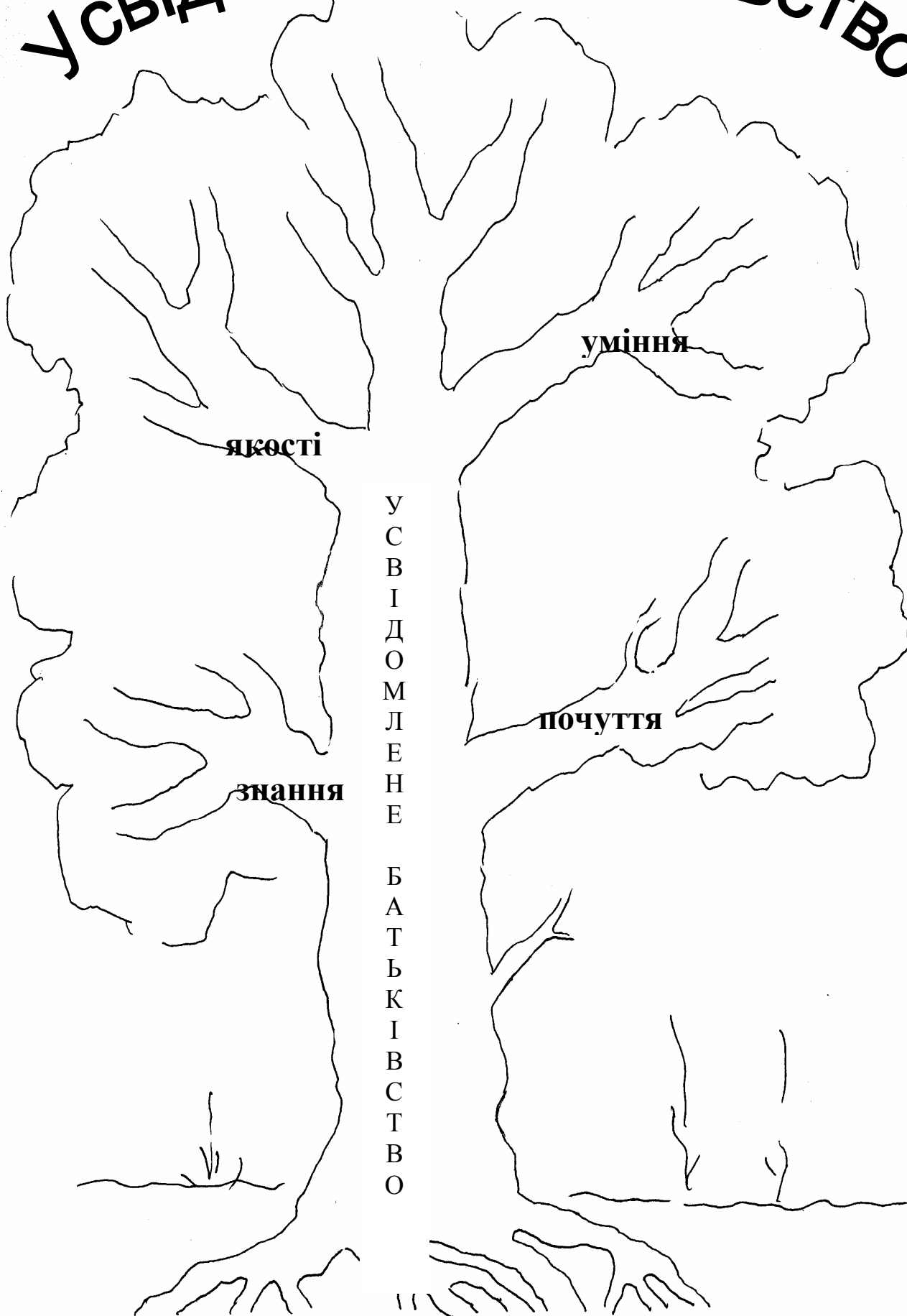

Усвідомлене батьківство

Додаток 4

**Матеріал до лекції на тему: «Основні компоненти
усвідомленого батьківства»**

Батьківство – це соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства. (Овчарова Р.В.).

Батьківство – процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей (Безпалько О.В.).

Складова батьківства	Когнітивна	Емоційна	Поведінкова
Ціннісні орієнтації об'єднують людей в сім'ю та створюють перспективу для її розвитку. Вони визначають мету народження та шляхи виховання дитини в сім'ї.	Визначає ставлення людини до цінностей. Наприклад, батьки радіють, коли дитина добре вчиться, бо освіта входить до пріоритетів сімейних цінностей.	Емоційне забарвлення та оціночне ставлення до спостережень, що демонструють значущість тієї чи іншої ціннісної орієнтації.	Спрямованість батьків на реалізацію ціннісної орієнтації, досягнення значущої мети, захисту тієї чи іншої суб'єктивної цінності.
Батьківські установки та очікування – погляд на свою роль батька або матері, який включає в тому числі і репродуктивну установку; заснований на когнітивному та поведінковому компонентах.	Проявляється в уявленнях про репродуктивні норми суспільства, про розподіл батьківських ролей та ідеальний образ дитини.	Погляди, судження, оцінки, а також домінуючий емоційний фон в реалізації батьківських установок та очікувань.	Включає реальну репродуктивну поведінку, взаємовідносини подружжя, батьківське ставлення та батьківські позиції.
Батьківське ставлення – включає в себе: 1) інтегральне прийняття або нехтування дитиною; 2) міжособистісну дистанцію («симбіоз»); 3) форми та напрями контролю; 4) соціально бажану поведінку(А.Я. Варга, 1986).	Знання та уявлення про різні способи та форми взаємодії з дитиною, знання про мету виховання та розвитку дитини.	Включає оцінки та судження щодо різних типів батьківського ставлення, а також емоційне забарвлення поведінкового прояву батьківського ставлення.	Являє собою форми та способи підтримки контакту з дитиною, форми контролю, виховання взаємовідносин.
Батьківські почуття Емоційно забарвлюють батьківське	Знання та уявлення щодо необхідності батьківської любові, знання	Гамма почуттів, домінуючий емоційний фон, який супроводжує оцінки	Батьківське ставлення, батьківські позиції. Прояви почуттів у

Складова батьківства	Когнітивна	Емоційна	Поведінкова
ставлення. Вони складаються з групи почуттів, яка відрізняється від інших емоційних зв'язків. Їх специфіка полягає в тому, що турбота батьків про дітей необхідна для підтримання життя дитини.	щодо ідеального батька/матері та про реальний образ дитини.	образу дитини, свого чоловіка/дружини та себе в ролі батька/матері.	різних ситуаціях спілкування в сім'ї.
Батьківська позиція – реальна спрямованість, в основі якої лежить усвідомлена чи неусвідомлена оцінка дитини, що відображається у способах та формах взаємодії з дитиною.	Уявлення щодо ідеального та реального образу дитини, про існування різних батьківських позицій, про свою батьківську позицію.	Домінуючий емоційний фон, судження та оцінка реального образу дитини, своєї батьківської позиції та взаємовідносин батьки-діти.	Комунікативні батьківські позиції, прогностичний аспект (планування) подальшої взаємодії з дитиною.
Батьківська відповідальність має дуальну природу і включає як відповідальність перед соціумом, так і відповідальність перед совістю за життя та виховання дітей.	Уявлення про відповідальну та безвідповідальну поведінку батьків; про розподіл відповідальності між подружжям в своїй сім'ї та в інших сім'ях	Оціночне ставлення до розподілу відповідальності в сім'ї, пов'язані з цим емоційні переживання, оцінка себе як батька/матері з точки зору відповідальності.	Контроль своєї поведінки та сімейної ситуації; роль в сім'ї з точки зору відповідальності.
Стиль сімейного виховання являє собою своєрідне поєднання вище перелічених структурних компонентів – ціннісних орієнтацій подружньої пари, батьківських установок та сподівань, батьківського ставлення, батьківських почуттів, батьківських позицій, батьківської відповідальності.	Визначає почуття, які виникають у батьків щодо розподілу відповідальності, використання способів спілкування з дитиною.	Включає загальні уявлення про можливі способи спілкування з дитиною та стиль виховання.	Безпосередньо пов'язана з уміннями, навичками щодо виховання та навчання дитини, доглядом за нею, матеріальним забезпеченням, вмінням будувати гармонійні взаєностосунки у подружжі, використовувати стиль сімейного виховання.

Усвідомлене батьківство є формою батьківства, яка базується на відповідальному ставленні батьків чи осіб, які їх замінюють, до створення умов для повноцінного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей (Лактіонова Г.М., Безпалько О.В.).

Усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків чи осіб, які їх замінюють, між собою, іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якого є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного, гармонійного розвитку дитини на всіх етапах її життя.

Іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якої є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини на всіх етапах її життя.

Усвідомлене батьківство може бути визначене як сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосуються виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості (Братусь І.В.).

Матеріал до лекції на тему: «Основні засади усвідомленого батьківства»

Коли ми стаємо батьками? В дитинстві ми мріємо створити свою сім'ю, уявляємо, якою вона буде, в думках народжуємо і виховуємо дітей, граємось в «доньки-матері». Все своє життя ми несемо спогад про те, як нас виховували батьки, і прагнення бути схожими на позитивний приклад батьківської поведінки або не повторювати помилок, що їх робили батьки. Протягом життя ми пригадуємо, як саме мама варила смачні страви, колихала, співала, грала з нами; як батько читав нам книжки, вчив вирішувати математичні приклади, ходив разом із нами на рибалку, до лісу, грав у футбол, катався на лижах.

Кожен з нас має рідні для душі спогади про батьків. У батьківській оселі ми отримали образ родини, який продовжуємо передавати своїм дітям. Спогади про батьківське виховання, отриманий нами досвід – то колиска наших батьківських якостей, навичок, вмінь, почуттів.

Батьками ми стаємо поступово, починаючи з дитинства, вбираючи в себе образи поведінки матері та батька, бабусь та дідусів, братів та сестер. Готуючись до появи дитини, ми замислюємось над тим, що можемо їй дати, яке здоров'я передамо, який досвід, які людські якості хочемо виховувати? У період вагітності ми поступово навчаємось відчувати дитину, яка живе в материнському лоні. Спостерігаємо, на що вона реагує позитивно? Що їй не до вподоби? Поступово ми крокуємо до моменту народження дитини і народження себе як матері та батька. Під час пологів мама і дитина, їхні помічники працюють разом для того, щоб зустрітися. Дитина відчуває тиск, біль, страх. Мамина поведінка, її вміння народити свою дитину, допомогти їй в кожному періоді пологів можуть зробити процес народження менш травматичним для них обох.

Все своє життя ми навчаємось бути батьками. Стаж нашого батьківства дорівнює віку наших дітей. Батьки навчаються і розвиваються разом із дітьми, отримують нові знання, набувають якостей та навичок, необхідних для виховання та розвитку дитини.

Як ми стаємо на шлях усвідомленого батьківства?

Для когось цей шлях починається ще до народження дитини. Хтось починає замислюватись над тим, яким батьком, матір'ю хоче бути вже після її народження. Дехто стає на цей шлях за закликом професії. Різні дороги у батьків.

У науці батьківство як феномен вивчається в різних галузях: педагогіці, психології, соціології, соціальній роботі. Особливу увагу до феномена батьківства вчені різних галузей науки стали приділяти в останні десятиріччя. Висвітливо деякі аспекти теоретичних основ усвідомленого батьківства.

За визначенням Р.В. Овчарової

Батьківство – це соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які

реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства. Як надіндивідуальне ціле батьківство включає в себе подружню пару, яка вирішила дати початок новому життю, та саму дитину.

Батьківство – процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей (Безпалько О.В.) [1].

Причому у період становлення батьківство є нестійкою структурою, яка проявляється у неузгодженості деяких компонентів між батьками, супроводжується періодично виникаючими конфліктними ситуаціями, відрізняється рухомістю структури.

Розвинена форма батьківства характеризується відносною стабільністю й реалізується в узгодженості між батьками про батьківство. Ця форма батьківства включає наступні компоненти:

- Ціннісні орієнтації подружньої пари (сімейні цінності);
- Батьківські установки та сподівання;
- Батьківські почуття;
- Батьківські позиції;
- Батьківську відповідальність;
- Стиль сімейного виховання.

Прокоментуємо кожний компонент батьківства.

Ціннісні орієнтації об'єднують людей в сім'ю й створюють перспективу для її розвитку. Вони визначають мету народження та шляхи виховання дитини в сім'ї. Батьки впливають на формування ієрархії цінностей у дітей не тільки як емоційно близькі люди, але й як представники світу дорослих, з якими діти ідентифікують себе. Дослідники, які вивчають сім'ю, виокремлюють поняття «схожість сімейних цінностей», під яким розуміють соціально-психологічну якість, що відображає єдність поглядів, ставлення членів родини до загальнолюдських норм, правил, принципів формування, розвитку та функціонування сім'ї як малої соціальної групи.

Цінності сім'ї є важливим фактором для сімейної системи – як на рівні взаємодії подружньої пари, так і на рівні взаємодії батьків з дітьми.

Треба зазначити, що кожний компонент батьківства включає в себе три складових: *когнітивну, поведінкову та емоційну*.

Щодо ціннісних орієнтацій, то *когнітивна складова* характеризується тим, яка інформація знаходиться на рівні переконань. Перш за все це переконання щодо пріоритету будь-яких мети та завдань життя, типів поведінки, життєвих принципів. *Емоційна складова* ціннісних орієнтацій визначає ставлення людини до цінностей. Наприклад, батьки радіють, коли дитини добре вчиться, бо освіта входить до пріоритетів сімейних цінностей. **Поведінкова складова** може бути як раціональною, так і ірраціональною, головне в ній – спрямованість на реалізацію ціннісної орієнтації, досягнення значущої мети, захисту тієї чи іншої суб'єктивної цінності. Особливістю сімейних цінностей є взаємодія всіх перелічених компонентів, почуттів, знань, переконань та поведінкових проявів.

Батьківські установки та сподівання – друга складова феномена батьківства. **Батьківські установки** – погляд на свою роль батька або матері, який включає, в тому числі, і репродуктивну установку, заснований на когнітивному та поведінковому компонентах. **Батьківські сподівання** передбачають право очікувати від інших визнання їхньої соціальної ролі батьків, відповідної поведінки оточуючих, узгодженої з роллю, а також поводитись відповідно до очікувань оточуючих. **Вони також включають три складових: когнітивна складова** проявляється в уявленнях про репродуктивні норми суспільства, про розподіл батьківських ролей та ідеальний образ дитини. **Емоційний аспект** даного компонента – в емоційному фоні у реалізації батьківських установок та очікувань. **Поведінкова складова** включає реальну репродуктивну поведінку, взаємовідносини подружжя, батьківське ставлення та батьківські позиції.

Батьківське ставлення – ще один компонент батьківства. В його структурі виокремлюють чотири складових (А.Я. Варга, 1986):

- 1) інтегральне прийняття або нехтування дитиною;
- 2) міжособистісна дистанція («симбіоз»);
- 3) форми та напрями контролю;
- 4) соціально бажана поведінка.

До **когнітивної складової батьківського** ставлення відносять уявлення про різні способи та форми взаємодії з дитиною, знання про мету виховання та розвитку дитини.

Емоційна складова батьківського ставлення включає оцінки та судження щодо різних типів батьківського ставлення, а також емоційне забарвлення поведінкового прояву батьківського ставлення.

Поведінкова складова являє собою форми та способи підтримки контакту з дитиною, форми контролю, виховання взаємовідносин.

Батьківські почуття емоційно забарвлюють батьківське ставлення. Вони складаються з групи почуттів, яка відрізняється від інших емоційних зв'язків. Їхня специфіка полягає в тому, що турбота батьків про дітей необхідна для підтримання життя дитини. А потреба у батьківській любові є життєво необхідною для маленької дитини. Любов кожного з батьків – джерело та гарантія емоційного благополуччя людини, підтримки її психічного та фізичного здоров'я [3, с. 16]. Цікавий факт, що батьківська любов не є вродженим почуттям людини. Вона формується упродовж життя людини. Любити дитину – означає вміти будувати з нею контакт, бачити зміни в її розвитку, довіряти дитині, навчатись приймати її такою, якою вона є. Любов до дитини створює не тільки особистість маленької людини, вона здатна перетворювати та вдосконалювати особистість батька та матері, збагачувати їхній духовний світ [3, с. 17].

Дослідження Віннікота виявляють, що батьківські почуття можуть нести в собі протиріччя, абівалентність. Залежно від ситуації у батьків можуть виникати як позитивні, так і негативні почуття, серед яких – роздратованість, гнів, почуття провини, страху та ін. Тому батькам важливо вміти працювати зі своїми почуттями, розуміти їх, керувати своїми емоціями.

Когнітивний аспект батьківських почуттів проявляється в уявленнях

про репродуктивні норми суспільства, про розподіл батьківських ролей та ідеальний образ дитини.

Емоційний аспект даного компонента батьківства являє собою гамму почуттів, домінуючий емоційний фон, який супроводжує оцінки образу дитини, свого чоловіка/дружини та себе в ролі батька/матері.

Під **поведінковою складовою** слід розуміти батьківське ставлення та батьківські позиції.

Проявлення почуттів у різних ситуаціях спілкування в сім'ї.

Темами праці з емоційним компонентом можуть бути наступні питання:

- Як впоратись із гнівом, який викликає вчинок дитини?
- Як уникнути жорстокості у взаємовідносинах в сім'ї?
- Як зробити сімейне життя радісним для дітей і дорослих?
- Як подолати страх за життя та здоров'я дитини?
- Як проявляти радість за успіхи дитини?

Таке навчання може відбуватись у спеціально створених тренінгових групах для батьків.

Батьківські позиції – компонент батьківства, який досліджувався А.С. Співаковською (1981). **Батьківська позиція** – реальна спрямованість, в основі якої лежить усвідомлена чи неусвідомлена оцінка дитини, що відображається у способах та формах взаємодії з нею. До батьківської позиції входять наступні складові.

Адекватність – ступінь сприйняття батьками індивідуальних особливостей дитини, її розвитку, співвідношень якостей, притаманних дитині. Адекватність проявляється у ступені сприйняття образу дитини.

Динамічність – ступінь рухомості батьківських позицій, здатність змінити способи та форми взаємодії з дитиною. Динамічність може проявлятися у ступені гнучкості форм та методів взаємовідносин із дитиною у зв'язку з віковими змінами; у можливості змінювати характер взаємодії з дитиною залежно від різноманітних ситуацій, в зв'язку зі змінами умов взаємодії.

Прогностичність – здатність батьків до прогнозування подальшого розвитку життя дитини та побудови взаємодії з нею.

Як відома дослідниця феномена батьківства А.С. Співаковська відмічає, що типовою батьківською позицією є позиція «над». Дорослий володіє досвідом, незалежністю, силою. Дитина, навпаки, фізично слабка, недосвідчена, повністю залежна. Ідеальний варіант батьківської позиції є позиція рівності, яка означає визнання активної ролі дитини у процесі її виховання.

Когнітивна складова батьківської позиції включає уявлення щодо ідеального та реального образу дитини, про існування різних батьківських позицій, про свою батьківську позицію. **Емоційна складова** відображається в домінуючому емоційному фоні, судженнях та оцінці реального образу дитини, своєї батьківської позиції та взаємовідносин *батьки-діти*. **Поведінкова складова** проявляється в комунікативній батьківській позиції, має прогностичний аспект (планування) подальшої взаємодії з дитиною.

Батьківство неможливе без такого компонента, як відповідальність.

Батьківська відповідальність, як складова феномена батьківства, належить до ряду складних понять в психології особистості й соціальній

психології. Довгі часи поняття батьківської відповідальності вивчалось лише в педагогіці.

Батьківська відповідальність має дуальну природу і включає як відповідальність перед соціумом, так і відповідальність перед совістю за життя та виховання дітей. Народження дітей, прийняття батьківської ролі – прийняття на себе відповідальності за долю дитини перед своєю совістю та суспільством. Даний компонент, як і інші, має три складових. Когнітивна складова батьківської відповідальності проявляється в уявленнях про відповідальну та безвідповідальну поведінку батьків, про розподіл відповідальності між матір'ю та батьком. Емоційна складова проявляється у ставленні до перерозподілу обов'язків в сім'ї, емоційному забарвленні цього процесу та у процесі оцінювання себе як батька, матері з точки зору відповідальності.

До феномена батьківства входить і **стиль сімейного виховання**. Він являє собою своєрідне поєднання перелічених вище структурних компонентів – ціннісних орієнтацій подружньої пари, батьківських установок та сподівань, батьківського ставлення, батьківських почуттів, батьківських позицій, батьківської відповідальності. Стиль батьківської поведінки впливає на формування особистості дитини, розвиток соціальних навичок. Як і інші компоненти батьківства, даний компонент має троїчну природу. *Його когнітивна складова* включає загальні уявлення про можливі способи спілкування з дитиною та стилі виховання. *Емоційна складова* стиля сімейного виховання визначає почуття, які виникають у батьків щодо розподілу відповідальності, одне до одного, використання способів спілкування з дитиною. Поведінкова складова безпосередньо пов'язана з уміннями, навичками стосовно виховання та навчання дитини, догляду за нею, матеріального забезпечення, вміння будувати гармонійні взаєностосунки в подружжі, формувати стиль сімейного виховання [3].

У психології існує декілька класифікацій стилів сімейного виховання. Наведемо класифікацію стилів батьківської поведінки, яку запропонувала Діане Бомрінд (1975, 1980). Вона виокремила 3 типи батьківського контролю, які лежать в основі стилів батьківської поведінки: авторитетний, авторитарний та ліберальний. Маккобі і Мартін (1983) виділили четвертий – індиферентний стиль батьківської поведінки. Розглянемо їх детальніше трохи пізніше (за таблицею, запропонованою в модулі «Усвідомлене батьківство та розвиток дитини раннього віку») [5].

Таким чином, ми розглянули феномен батьківства та його складові. Батьківство є багатокомпонентним явищем, яке включає ціннісні орієнтації, установки та очікування, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківську відповідальність, стиль сімейного виховання. Причому кожен з названих компонентів має три складові: когнітивну, емоційну та поведінкову.

Термін «**усвідомлене батьківство**» тільки-но починає входити у науковий словник, його зміст ще остаточно не визначений. На думку авторського колективу, цієї публікації усвідомлене батьківство є формою батьківства, яка базується на відповідальному ставленні батьків чи осіб, які їх замінюють, до створення умов для повноцінного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей (Лактіонова Г.М., Безпалько О.В.). **Усвідомлене батьківство** – це взаємодія батьків чи осіб, які їх

замінюють, між собою, іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якого є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного, гармонійного розвитку дитини на всіх етапах її життя. Усвідомлене батьківство включає в себе всі вище перелічені компоненти батьківства і передбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків.

Отже, **усвідомлене батьківство** може бути визначене як сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосуються виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості (Братусь І.В.).

В літературі зустрічається термін «відповідальне батьківство». На нашу думку, цей термін близький за змістом до терміну «Усвідомлене батьківство», але не тотожний йому. Авторський колектив вважає, що «усвідомлене батьківство» є більш ширшим поняттям, в якому «відповідальність» є важливим, але не єдиним компонентом.

Висвітлюючи тему батьківства, слід зауважити, що на його розвиток та реалізацію впливає і тип сім'ї, в якій виховується дитина, співвідношення участі батька і матері у вихованні та розвитку дитини.

Нагадаємо, що сім'я може бути повною, неповною, багатодітною, прийомною, фостерною, сім'єю, яка виховує дитину з особливими потребами, тощо. В залежності від типу сім'ї батьківство як багатоконпонентне явище може набувати своїх особливостей.

Висвітлений вище матеріал показує багатогранність батьківства як соціально-психологічного явища та підкреслює необхідність навчатись бути батьками.

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка у схемах і таблицях: Навч. посіб. – К.: Логос, 2003. – С. 62
2. Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. – К.: Видавн. Центр «Академія», 2001. – 244 с.
3. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. – М.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2003. – 319 с.
4. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: Метод. матеріали для тренера / Авт.-упоряд.: О.В. Безпалько, Т.Л. Лях, В.В. Молочний, Т.П. Цюман; Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 107 с.
5. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Метод. матеріали для тренера / Упоряд.: І. Братусь та ін.; Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2002. – 51 с.

Ролі матері та батька у процесі виховання дітей

Батьки кожного з нас створюють джерело життєвих сил, закладають фундамент життя для своїх дітей. Яким воно буде – чистим, прозорим, бурхливим, стрімким, блискучим, різнокольоровим, слабким чи темним, залежить саме від них, від взаємодії матері та батька.

Материнська любов безумовна. Вона зароджується ще тоді, коли мати відчуває дитя у своєму лоні, коли відбувається таємниця творення нової людини. У період вагітності жінка навчається відчувати свою дитину, пізнавати її, спілкуватись з нею. Мати тісніше пов'язана зі своєю дитиною, ніж батько, через природу. Мати виношує та народжує дитину, вигодовує її своїм молоком. Від матері залежить здоров'я та благополуччя дитини, її розвиток у перші 3 роки життя більшою мірою, ніж від чоловіка.

За Е.Фроммом, кожна людина потребує безумовної материнської любові. Мати любить свою дитину – успішну або невдачу, талановиту або безталанну, здорову або хвору. Мати любить дитину не тому, що вона виконала соціальні умови, виправдала надії, а тому, що вона є її дитям.

Відсутність материнської любові або її депривація викликають негативні наслідки для розвитку особистості дитини: порушується її соціальний, фізичний, психічний, емоційний розвиток. Дітей, облишених материнської любові, вирізняє холодність й нездатність відчувати любов та прив'язаність [1, с. 98].

Материнська любов закладає в дитини почуття довіри до себе та світу, яке необхідне для розвитку здорової та зрілої особистості.

Мати символічно і практично ставить дитину на ноги. На розвитку особистості дитини відображається досвід переживання жінкою вагітності (позитивний чи негативний), досвід переживання пологів (вхід в життя); досвід вигодовування груддю; досвід взаємодії з дитиною в 1-й місяць життя та у перші його роки. Перший рік життя дитина пов'язана з мамою симбіотично. Яким був досвід перших років спілкування з мамою, такий досвід і понесе дитина у життя, в свою сім'ю, до майбутніх поколінь.

До специфічно материнських особливостей належать: здатність до безумовної любові, материнська інтуїція (жінки легше читають вирази обличчя дитини, розуміють її потреби, інтуїтивно знають, що потрібно немовляті); терпіння, саможертвність; обережність, м'якість, бережливість, ніжність [2].

Батько з початку розвитку дитини в материнському лоні захищає майбутню матір, створює умови для здоров'я матері та дитини. Захисник та здобувач – споконвічні функції чоловіка. Батько піклується про живлення сім'ї, охороняє її від зовнішнього середовища. Мати створює внутрішню сімейну атмосферу. Батько захищає, здобуває, створює умови, відповідає за життєдіяльність сім'ї, бере участь у підготовці до народження дитини та

догляду за нею. Дослідження показують, що чоловіки, які готувались разом із жінкою до народження дитини свідомо, брали участь у пологах, стають компетентними батьками, відчують міцний зв'язок із дитиною більшою мірою, ніж ті чоловіки, які не брали участі у даних процесах.

Дитина підростає, і батько допомагає їй входити в соціум: навчає певним життєво важливим умінням та навичкам, дає життєві поради. Батьківська любов більш умовна. Батько любить за певні досягнення, набуття певних якостей, розвиток вмінь. Любов батька дає дитині відчуття особливого емоційно-психологічного благополуччя, яке не може повною мірою дати сама матір. Любов батька навчає сина або доньку, як чоловік може проявляти любов до дітей, дружини та оточуючих [1, с. 99].

Образ матері та батька відбивається у душі дитини на все життя. Для дівчинки образ батька – це перший чоловік, перший приклад позитивного/негативного образу поведінки чоловіка. Від стилю і характеру їхніх стосунків залежить майбутня доля доньки як дружини та матері. Існує прямий взаємозв'язок між гарним прикладом батька та щасливою родиною, що створена його донькою. Те ж саме можна сказати про роль матері для хлопчика. Мати – це образ жінки, майбутньої дружини. Від характеру взаємовідносин матері й сина залежить його сімейна доля як чоловіка.

Характер стосунків *мати-донька* впливає на розвиток материнської сфери у доньки. Якщо дівчинка мала позитивні стосунки з мамою, то вона спроможна створити гармонійну сім'ю, бути мамою та дружиною.

Якщо у батьківській сім'ї ми отримали негативний досвід спілкування з матір'ю або батьком, в цьому випадку необхідно аналізувати батьківсько-дитячі взаємини за допомогою методів психотерапії з метою покращання своїх батьківських та подружніх функцій.

Розвиток материнської та батьківської ролей залежить не тільки від самих батьків, але й від суспільства. «Жінка стає кращою чи гіршою матір'ю залежно від того, цінується чи знецінюється в суспільстві материнство», – пише дослідниця материнської поведінки Е. Бадінтер. Її слова підходять і до інституту батьківства. В останні роки спостерігається активніша участь чоловіків у вихованні та розвитку дітей. Свідомих батьків стає більше.

Література:

1. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с.
2. Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. – К.: Видавн. центр «Академія», 2001. – 244 с.
3. Фромм Е. Душа человека: Пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – 430 с. – (Мыслители XX века).

Якості, притаманні матері	Якості, притаманні батькові

Стилі батьківського виховання

За Маккобі і Мартін (Maccoby, Martin, 1983)

Стиль батьківської поведінки	Рівень контролю й теплоти	Характеристика
<p>Авторитетний – образ дій батьків, який відрізняється твердим контролем за дітьми; і в той самий час заохочують спілкування та обговорення в сімейному колі правил поведінки, встановлених для дитини.</p>	<p>Високий рівень контролю Теплі стосунки</p>	<p>Визнають і заохочують автономію своїх дітей. Відкриті для спілкування та обговорення з дітьми встановлених правил поведінки; допускають зміни своїх вимог у розумних межах; діти чудово адаптовані: впевнені в собі, у них розвинуті самоконтроль і соціальні навички, вони добре вчаться у школі й наділені високою самооцінкою.</p>
<p>Авторитарний – образ дій батьків, який відрізняється підкоренням власної поведінки жорстоким правилам і нав'язуванням цих правил дітям, а також виключенням дітей з процесу прийняття рішень.</p>	<p>Високий рівень контролю Холодні стосунки</p>	<p>Віддають накази і чекають, що вони будуть виконані один до одного. Закриті для постійного спілкування з дітьми; встановлюють жорстокі вимоги і правила, не допускають їх обговорення, дозволяють дітям лише в незначній мірі бути незалежними від них; їхні діти, як правило, замкнуті, боязливі, дратівливі: дівчатка переважно залишаються пасивними і залежними протягом підліткового і юнацького віку; хлопчики можуть стати агресивними.</p>
<p>Ліберальний стиль – образ дій батьків, який відрізняється майже повною відсутністю</p>	<p>Низький рівень контролю Теплі стосунки</p>	<p>Слабко чи зовсім не регламентується поведінка дітей; безумовна батьківська любов.</p>

Стиль батьківської поведінки	Рівень контролю й теплоти	Характеристика
контролю за дітьми при добрих, теплих стосунках з ними.		Відкриті для спілкування з дітьми, однак комунікація домінуюче спрямована – від дитини до батьків; батьки не встановлюють якихось обмежень; діти схильні до непокори та агресивності; при сторонніх ведуть себе неадекватно й імпульсивно, невимогливі до себе; в окремих випадках діти стають активними, рішучими, творчими людьми.
Індиферентний – образ дій батьків, який характеризується відсутністю інтересу до виконання батьківських обов'язків.	Низький рівень контролю Холодні стосунки	Не встановлюють для дітей жодних обмежень; байдужі до власних дітей. Закриті для спілкування; через власні проблеми не залишається часу для виховання дітей; якщо байдужість батьків поєднується з ворожістю, дитина дає волю своїм найбільш руйнівним імпульсам і схильна до деліквентної поведінки.

Матеріал підготовлено у публікації

Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: Метод. матеріали для тренера / Авт.-упоряд.: О.В. Безпалько, Т.Л. Лях, В.В. Молочний, Т.П. Цюман; Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 107 с.

Діти мають право на...

1. Діти мають право на повагу з боку батьків чи опікунів; вони мають право брати участь в обговоренні рішень, які стосуються їхнього життя.
2. Діти мають право на висловлення своїх бажань, думок, почуттів, якщо це не призводить до порушення діючого законодавства або прав інших людей.
3. Діти мають право на недоторканість приватного життя, включаючи право на конфіденційність листування й телефонних переговорів, якщо інакше не встановлене діючим законодавством *і не загрожує моральному розвитку та життю дитини*.
4. Діти мають право на отримання інформації, особливо тієї, використання якої може покращати якість їхнього життя.
5. Діти мають право на відповідний догляд та захист від усіх форм насильства, в тому числі від жорстоких покарань, приниження та неповаги.
6. Діти мають право на нормальну якість життя, нормальне харчування, нормальне медичне обслуговування, а також на використання максимальних можливостей в плані розвитку.
7. Діти з особливими потребами мають право жити активним життям і бути максимально незалежними у міру своїх можливостей.
8. Кожна дитина має право на відпочинок та гру, а також на участь у заняттях, які сприяють її гармонійному розвитку.

Батьки мають право на...

1. Батьки мають право на увагу та повагу з боку дітей в той мірі, якій діти мають право на увагу та повагу з боку батьків.
2. Батьки мають право на відпочинок та саморозвиток, а також право проводити час удвох або іншим значущим для них дорослим.
3. Батьки мають право на відкладання прийняття рішення до тих пір, поки вони не будуть мати можливість добре його обміркувати.
4. Батьки мають право казати дитині «ні» й встановлювати розумні обмеження стосовно своїх дітей, а також призначати розумне покарання, якщо діти на це заслуговують.
5. Батьки мають право просити допомагати по дому в межах, що відповідають віку дитини.
6. Батьки мають право на повну інформацію стосовно здоров'я дитини.

Матеріали до лекції «Роль соціального оточення на різних вікових етапах розвитку дитини»

Кожен віковий період має свої характерні особливості, приносить в життя людини щось нове і необхідне для її подальшого розвитку.

Для дітей раннього віку успішною умовою для розвитку є близький контакт з мамою, яка допомагає сприймати оточуючий світ. Перші місяці життя дитина відчуває себе нерозривно з мамою, сприймаючи світ приблизно так: «Мене люблять, про мене піклуються. Значить я існую». Завдяки спілкуванню з мамою, контакту з нею «шкіра до шкіри», грудному вигодуванню в дитини з'являються такі почуття, як довіра до світу й довіра до себе, впевненість у своїх силах. Вчені помітили, що у перший рік життя між дитиною та дорослим закладаються перші взаємостосунки, які складають основу для подальшого розвитку особистості. В контексті перших стосунків відбувається інтенсивний емоційний, інтелектуальний, соціальний розвиток дитини. Також встановлено, що від якості взаємостосунків *мати – дитина* в перший рік життя залежить подальший розвиток особистості. Чому дитині потрібна саме мати? Тому, що вона інтуїтивно знає, що потрібно дитині, відчуває дитину. За даними ВОЗ, відомо, що мати годує дитину краще, ніж будь-хто інший. Мати годує дитину грудним молоком, відповідаючи на її потреби, спілкуючись з нею, сприяє не тільки фізичному здоров'ю, але і психічному та інтелектуальному розвитку дитини. Молоко матері сприяє розвитку мозку, акт ссання – розвитку мовленнєвого апарату. Саме тому в перший рік життя близький контакт з мамою є умовою для повноцінного розвитку дитини. Перші роки життя дитина бере сили, досвід в сім'ї. Діти зростають в сімейному оточенні, яке включає батьків, братів та сестер. Тепло та контроль з боку батьків, догляд за дітьми та дисциплінарні міри впливають на психосоціальний розвиток дитини. Стосунки з братами та сестрами забезпечують цінний досвід соціалізації. Сімейна атмосфера теплоти й підтримки у поєднанні з твердим контролем позитивно впливає на розвиток самодисципліни та саморегуляції у дітей раннього віку. Спілкування з дорослими, рідними людьми є умовою забезпечення життя дитини. В цей період дитина засвоює норми та правила, навчається навичкам обслуговування себе, пізнає світ предметів. Допомагають їй дорослі близькі люди.

Для дітей **дошкільного віку** провідну роль у створенні умов розвитку продовжує відігравати сім'я, з усією системою взаємовідносин в ній. Однак, вже на цьому етапі розвитку дитини світ розширюється. Посередником у контакті дитини з оточуючим світом залишається сім'я. Дитина починає активно взаємодіяти з однолітками, набуваючи соціальних знань та навичок. Провідна діяльність в цей період – рольова гра. Розширити досвід допомагають різноманітні соціальні установи: дитячий садок, клуби творчості, спортивні секції, медично-лікувальні установи.

Молодший шкільний вік приносить із собою нову соціальну ситуацію – навчання в школі. Світ школи стає для дитини другим домом. Добре, якщо другою сім'єю. Дитина стає учнем, де посередником виступає вчитель, де необхідно адаптуватись до нових норм поведінки, вміти підпорядковувати свої бажання новому розпорядку буття.

Коли дитина вступає у **підлітковий вік**, на зміну авторитету вчителя приходить авторитет групи однолітків, орієнтація на авторитет цікавих людей, відомих і невідомих, але цікавих, тих, хто може повести за собою. Світ розширюється, особливого значення набувають інтереси та захоплення, свої та однолітків. Підліток вступає в широкий соціальний світ, в якому мають місце: школа та однолітки, групи за інтересами, курси з різних наук, світ музики та спорту, світ проведення вільного часу, світ парків, музеїв, дискотек, вулиць, міста та ін. Він вже претендує на нові права дорослого, шукає способів оволодіння дорослим світом, починає шукати себе у світі дорослих.

Юнацький вік передбачає зміни соціальної ситуації. В цей період життя людина шукає шляхів до самовизначення, відкриває для себе професійний світ, починає реалізовувати себе у праці, бере участь у громадському та політичному житті, поступово створює свою сім'ю. Юнацький вік не завершується у 18 років, а продовжується до 21-23 років (І. Кон, К.Кеніг). У цей період життя для молодшої людини відкритий широкий світ. На даному етапі життя вона спроможна свідомо відкривати вікна у різні сфери життя, свідомо досягаючи поставлених завдань.

Отже, на різних вікових етапах життєдіяльності на розвиток дитини впливає соціальне оточення. На ранніх етапах розвитку дитини провідну роль у створенні повноцінних умов для життя відіграє сім'я. Поступово, із зростанням дитини, сім'я стає посередником між дитиною та соціумом, а потім вже доросла людина робить свідомі самостійні кроки у широкий світ суспільства. Однак, якість її взаємодії зі світом залежить від перших кроків спілкування з близькими.

Матеріали до вправи «Від 0 до 18»

Прочитайте опис дій дітей, подумайте й у стовпчику праворуч напишіть: із досягненням якого віку вони мають розвивати кожне з вказаних умінь. Джерело: *Немовлята і малята. Розвиток дітей від 0 до 7 років. Бівер та ін. (1994)*

1) Немовля тримає дитяче брязкальце або подібний предмет у руці протягом короткого часу. Часом ударяє себе цим предметом в обличчя, перш ніж випустити його з рук.	
2) Якщо іграшка падає у межах видимості, то немовля дивиться, куди вона впала. *Якщо іграшка падає за межі поля зору немовляти, то воно не шукає її. У цьому віці зовнішній світ обмежується полем зору дитини.	
3) Немовля захоплюється яскравими блискучими предметами і стежить за тими, які пересуваються на відстані 5-10 см від обличчя	
4) Візуально пильне й допитливе; немовля вивчає предмети, перш ніж підняти їх. Зазвичай, хапає предмети однією рукою, оглядає очима, а потім переносить в іншу руку.	
5) Немовля захоплюється маленькими іграшками, які знаходяться у межах досяжності, хапає їх усією рукою за допомогою міцного стискання долоні.	
6) Немовля шукає предмети, які поза полем зору, починаючи чітко розуміти, що вони не зникли назавжди.	
7) Шукає предмети, яких не видно	
8) Плескає в долоньки	
9) Тримає кольоровий олівець, затиснувши в долоньці, і пише карлечками туди-сюди	
10) Може нести велику іграшку	
11) Отримує задоволення від книжок з малюнками і вказує на знайомі предмети	

12) Штовхає й тягне іграшку на колесах	
13) Вилазить на стілець для дорослих	
14) Будує башту з 3-х кубиків	
15) Сідає навпочіпки, щоб підняти іграшку, що впала	
16) Піднімається і сходить по сходах, тримаючи дорослого за руку	

Як розвивається дитина

Досліджуючи, як діти вчаться, важливо розглядати процес навчання й мислення як безперервний.

Відправний пункт

Відомо, що процес навчання починається у лоні матері. Дослідження підтверджують: якщо під час вагітності довкола майбутньої матері звучить якась музика, то вона викликатиме асоціації у немовляти; і після народження дитина краще «впізнаватиме» саме її.

Малята спостерігають й імітують. Імітація вимагає наявності внутрішнього образу. Цей внутрішній образ дає малятам можливість розпочати процес навчання шляхом запам'ятовування своїх дій і подій.

Фактори впливу оточуючого середовища

До таких факторів належать: історія сім'ї, суспільний клас, екологічні фактори, рівень підтримки дітей у процесі навчання. Стать також має значення у тому, як хлопчик чи дівчинка пізнає світ та навчається. Це пов'язано з дією гормонів на формування головного мозку та його роботу.

Розвиток мозку

Вивчення мозку і впливу на нього навколишнього середовища підтверджують фундаментальний вплив останнього на соціальний, емоційний та розумовий розвиток.

У результаті досліджень з'ясовано наступні факти:

- 1) Розвиток мозку від народження до 1 року більш швидкий та багатогранний, ніж ми раніше собі це уявляли.
- 2) Розвиток мозку набагато вразливіший до впливу навколишнього середовища, ніж ми взагалі коли-небудь таке припускали.
- 3) Вплив середовища на формування мозку на ранніх етапах розвитку є тривалим.
- 4) Середовище впливає не тільки на кількість клітин головного мозку і зв'язків між ними, а й на те, як ці зв'язки встановлені.
- 5) Стрес у ранньому віці має негативний вплив на функцію головного мозку.

Ці висновки допомагають зрозуміти, що на мозок суттєво впливає середовище, в якому ростуть маленькі діти, і тип досвіду, який вони здобувають. Зрозуміло, якщо ми прагнемо уникнути негативного впливу на розвиток дітей, і, навпаки, допомогти їм краще формувати свої здібності, ми повинні забезпечити їм відповідне середовище і виховання у фізичній, емоційній та розумовій сфері саме в перші роки життя.

Сприятливі для навчання «вікна» та мозок дитини

На основі статті Емі Маркезіч (Станфордський університет)

Можливо, хтось вже чув про «сприятливі для навчання вікна». Щоправда, це поняття є досить новим щодо розвитку дітей у ранньому віці, а концепція в цілому не привертала багато уваги за межами наукових кіл. Проте, вона має *істотні наслідки* для навчання дітей і дій щодо сприяння цьому.

У процесі розвитку дитини трапляються періоди, або «вікна», коли вона може найкраще вчитися і вдосконалювати конкретне вміння, як, наприклад, мовлення. Після закінчення цього періоду дитині стає набагато складніше, а інколи майже неможливо вивчити те ж саме. Вдалим є приклад розвитку мовлення. Усім відомо, що дітям набагато легше, ніж дорослим, оволодіти іншою мовою.

Рівень зусиль, що їх необхідно докласти для засвоєння певних знань, умінь та навичок, напряду пов'язаний з «вікнами». Проте, як ми знатимемо про них? Коли ці «вікна» відкриваються? Які наслідки вони мають для дитини? Якщо ваша дитина пропустить певне «вікно», чи зможе вона згодом надолужити втрачені можливості? Наразі ці та багато інших питань ретельно розглядаються нейробіологами.

Дослідження в нейробіології – порівняно нова галузь. Вчені, намагаючись аналізувати функції мозку, стикаються із труднощами. Неможливо розтяти голову людини на частини й сподіватися, що можна буде спостерігати й досліджувати природну функцію мозку (не кажучи вже про етику такого дослідження). Однак, завдяки новій медичній технології відтворення зображення та появи витончених інструментів дослідження нейробіологічної функції вже зроблено величезний крок уперед. Незважаючи на те, що й досі чимало фактів залишаються невідомими, ми знаємо достатньо, щоб зробити деякі важливі висновки щодо того, як відбувається процес навчання. ~~Щоб зрозуміти, чому дітям вчать курс біології.~~ Мозок людини містить мільйони нейронів, між якими проходять електричні сигнали, що роблять можливим процес мислення. Ці клітини посилають свої сигнали через аксони, деякі з яких сягають одного метра у довжину. Однак нейрони не є єдиними чи, навіть, найважливішими клітинками мозку. Багатьох аксонів містяться клітинки, що утворюють мієлінові оболонки, і які, головним чином, складаються з жиру. Такі оболонки слугують для ізоляції аксона, дозволяючи сигналу рухатися по ньому у сто разів швидше, ніж у немієлінованому аксоні. Чому це важливо? Якщо мозок матиме більше мієлінованих аксонів, то «ланцюги» працюватимуть набагато швидше; і людина легше опануватиме певні вміння/навички.

Немовлята мають дуже мало мієлінізованих аксонів; тому сигнали між нейронами проходять недостатньо швидко, сповільнюючи реакції. Немовлята не можуть добре бачити (вони сприймають об'єкти, які розташовані неподалік; образи є нечіткими), координувати свої рухи тощо. Отже, процес мієлінізації є надзвичайно важливим. Доречно зазначити, що різні ділянки мозку мієлінізуються у різні періоди життя. Саме тому мієлінізація є причиною пов'язаних із навчанням «вікон». Наприклад, коли сфера мозку, яка відповідає

за формування мови (зона Брока), мієлінізується, діти розвивають мовлення і граматику. Дивовижно, але мозок «знає», які зони і коли слід мієлінізувати. Зона Верніке (центр розуміння мови) стає мієлінізованою на шість місяців раніше, ніж зона Брока. І це має сенс, оскільки спершу слід розуміти мову, а вже потім – розмовляти.

Зрозуміло, що існують також інші фактори, що сприяють появі пов'язаних із навчанням «вікон». У ранньому дитинстві багато нейронів не мають конкретної «спеціалізації». Наприклад, це кора головного мозку, що відповідає за моторику. На початку життя нейрони, які контролюють рух, творять «неспеціалізовану» сукупність, і кожний нейрон має численні зв'язки з різними м'язами. До 10 років набутий досвід визначить, скільки кори головного мозку призначатиметься кожній частині тіла. Якщо багато використовувати руки, наприклад при малюванні, майструванні, грі на деяких музичних інструментах, то більше нейронів буде пов'язано з м'язами рук і пальців й менше припадатиме решті тіла. Чим більше використовуватимуться м'язи, тим більше зв'язків стабілізуватиметься. Однак, чим менше використовуватимуться м'язи, тим більше зв'язків відмиратиме.

Отже, пов'язані з розвитком «вікна» є дуже важливими. Але як ними скористатися? Справа в тому, що такі «вікна» лише тоді є ефективними, коли дитину оточує достатньо ефективних стимулів, з якими вона може взаємодіяти. Це означає, що для стимулювання розуміння мови слід багато розмовляти зі своєю дитиною, особливо впродовж такого «вікна»; з метою сприяння розвитку координації й рухової активності слід заохочувати дитину бігати й грати в різні рухомі ігри, особливо впродовж «вікна», таким чином розвиваючи грубу м'язову координацію. Щоб дитина знала багато мов, слід навчати її новій мові саме впродовж «вікна», сприятливого для вивчення мови.

Але, якщо не помітно змін, пов'язаних зі стимулюванням дитини впродовж сприятливого для навчання «вікна», то чи означатиме це, що дитина вже не має шансу колись стати всесвітньо відомим музикантом або фізиком? Необов'язково. Слід пам'ятати, що більшість таких «вікон» лише полегшують дитині опанування певних вмінь. І зовсім не йдеться про неспроможність засвоїти їх у пізніші періоди, поза часовими рамками «вікна». Але безперечно, що для цього знадобиться більше зусиль з боку дитини і дорослих, які її оточують. Наприклад, «вікно» для формування витончених моторних навичок закінчується приблизно в 10 років. Якщо навчитися грати на музичному інструменті до цього віку, то гра буде більш майстерною при менших для цього зусиллях. Це вміння не втратиться і у пізніші періоди життя. Однак, якщо почати вчитися грати після 10 років, то також можна стати чудовим музикантом, але працювати, щоб вдосконалювати та підтримувати свої вміння, доведеться більше.

Періоди деяких «вікон»: емоційний контроль (від народження до 2 років); візуальні навички (від народження до 2 років); соціальна адаптація (від народження до 2 років); словниковий запас (від народження до 2 років); друга мова (від народження до 10 років); математика/логіка (від 1 до 4 років); музика (від 3 до 10 років) (Begley, 1996).

Програма розвитку дітей раннього віку

Мета і завдання програми

- актуалізувати знання учасників щодо етапів розвитку дитини у ранньому віці;
- підкреслити важливість та значення гри у розвитку дітей, з'ясувати роль дорослих в її проведенні;
- ознайомити учасників з діапазоном ігрових матеріалів для дітей від 0 до 7 років;
- ознайомити учасників з підходами до ігрового навчання для малюків;
- допомогти обмінятися досвідом і знаннями з проведення ігор і догляду за маленькими дітьми.

Час

10 тижнів по 2 години.

Цільова група

- батьки дітей від народження до 7 років;
- батьки, які хочуть отримати основне розуміння гри та її важливості у розвитку дошкільнят;
- ті, хто починає працювати в галузі розвитку дітей раннього віку;
- волонтери, які працюють в галузі розвитку дітей раннього віку.

Основні компоненти програми

- Вступ до поняття «гра» та проголошення програми.
- Основні поняття й етапи розвитку дитини.
- Щоденні події як метод навчання. Гра з іграшками.
- Гра з пластичними матеріалами.
- Малювання.
- Вміння слухати.
- Рухливі ігри й керування поведінкою.
- Навчання математиці за допомогою води та піску.
- Гра з піском і водою.
- Гра без сенсу.
- Кошик скарбів. Гра на розвиток уяви.
- Кошик скарбів.
- Книги, історії, пісеньки і рими.
- Підсумки.

По закінченні курсу учасники зможуть

- знати етапи розвитку дітей раннього віку;

- розуміти причини проведення добре організованої гри для дітей від народження до 7 років;
- проводити різноманітну навчальну діяльність з дітьми від народження до 7 років;
- мати уявлення щодо проведення різноманітних видів ігор для дітей раннього віку;
- розуміти роль дорослого в організації гри.

Програма «Від колиски до школи»

Мета програми:

- показати благодійний вплив на дітей позитивної, поважної уваги з боку батьків;
- навчити батьків та дітей поважати одне одного;
- звільнитися від почуття безпорадності та ізоляції, які можуть виникати у процесі виховання дітей;
- допомогти батькам створити у сім'ї атмосферу, в якій діти змогли б навчитися любити себе та інших, виховувати у себе почуття відповідальності й сповна реалізовувати свій потенціал.

Основне завдання програми:

- розвивати батьківські уміння та навички.

Діти потребують батьківської уваги, їм подобається, коли батьки їх помічають. Приблизно з року вони починають вести себе не так, як ми цього бажаємо. І батьки відкладають усі звичні справи, щоб займатися дітьми. Тобто діти починають контролювати поведінку батьків. Роблять це несвідомо і ненавмисно – просто починають розуміти, що на «погану поведінку» батьки звернуть увагу. Тож нехай будуть догани, покарання, але це краще, аніж повне ігнорування.

Не «винагороджуйте» дітей своєю увагою за погану поведінку, інакше вони будуть використовувати цей метод заради уваги батьків!

Діти розвиваються, стають впевненішими у собі, якщо батьки дозволяють їм приймати самостійні рішення, робити щось корисне для сім'ї. Батькам не потрібно захищати дітей від труднощів або вимагати від них коритися кожному слову.

Помічайте намагання дітей стати кращими, підтримуйте їх у цих починаннях, допомагайте їм готуватися до вступу в доросле життя.

Приділяйте дітям позитивну увагу! Підтримуйте дітей в їхньому розвитку.

Життя дітей зміниться найкращим чином, якщо батьки зможуть прийняти свідоме рішення справжнім чином слухати (та чути), що говорять діти, хоча б п'ять хвилин.

Діти, які постійно відчують, що їх поважають, з ними рахуються, починають поважати самих себе, набувають упевненості у собі.

Часто те, що говорять батьки (особливо як говорять), звучить без належної поваги до дітей. Батьками керують сильні почуття, що не дозволяють зберегти рівновагу. Діти, які звикли до критики, вчаться бути нетерпимими.

Діти, яких поважають, вчаться цінувати себе та інших.

Підтримувати дисципліну – це означає допомогти дітям безболісно проходити найбільш складні етапи їх розвитку. При цьому батьки задовольняють основні потреби дитини: потребу в правилах й обмеженнях та потребу у любові.

Пропонуйте дитині свободу вибору, пов'язуйте свої дії з логічними та природними наслідками дій дитини; розмовляйте з нею спокійним приязним тоном – це дієвий спосіб навчання дитини навичкам самодисципліни

Батьки часто багато працюють заради своїх дітей; годинами можуть знаходитися поруч і не помічати їх.

Не важливо, що саме ви робите разом з дитиною хоча б двадцять хвилин; важливо, як ви проводите цей час, важливі терпіння та доброта, що є необхідними атрибутами позитивного виховання.

Кожен розділ програми містить:

- опис поведінки дітей та батьків;
- типові причини «поганої поведінки» дітей та типові реакції батьків на погану поведінку дітей;
- вправи та методи вироблення навичок правильної реакції на поведінку дітей;
- навчальні приклади;
- вправи на розвиток нових навичок;
- домашнє завдання.

Для того, щоб стати кращими батьками, необхідні практика, терпіння та час. Якщо процес навчання батьків має безперервний характер, то з часом батьки відчують реальні позитивні результати.

Характеристика програми «Виховання на основі здорового глузду» («Перевірене поетапне керівництво з виховання відповідальних дітей та створення щасливої сім'ї», Рей Берк і Рон Херрон, США).

Дана програма народилася в 1917 р., коли батько Флананган заснував притулок для хлопців-сиріт «Бойз таун». Це була легендарна комуна для безпритульних. Організація «Бойз таун» існує і сьогодні. В її діяльність входить організація допомоги сиротам, безпритульним, «важким» дітям та їхнім батькам. Ця система включає притулки, сімейні будинки, терапевтичні дома-центри, лікарні, телефони довіри, навчальні програми для батьків та дітей. Більш ніж 500 тисяч батьків у 13 країнах світу, зокрема – в Англії, Німеччині, Франції, Японії, пройшли курс навчання даній програмі з часу її розробки у 1989 році. Програма успішно працює й допомагає дітям, їхнім батькам жити у мирі та злагоді.

Програма «Виховання на основі здорового глузду» має на меті виховання відповідальних дітей та створення щасливої сім'ї. На основі використання логічного, практичного методу виховання вчить батьків дітей віком від 3 до 16 років навичкам, які допоможуть їм змінити поведінку дітей на краще. В основі концепції даної програми лежить біхевіоральний підхід або навчання навичкам поведінки. Спеціалісти даної програми вважають, що у вихованні необхідно спиратися на «голову» та «серце» Говорячи про голову, мають на увазі використання логічного методу виховання; іншими словами, батьків навчають навичкам, які допоможуть їм змінити поведінку дітей. Під «серцем» розуміється «безумовна любов» до дітей. Для дитини немає людини важливішої, ніж її мати й батько. Вони – перші та найголовніші вчителі

Ніхто ніколи не може вплинути на життя маленької людини сильніше за батьків, а тому саме від них потребуються вся любов, вся енергія, усе терпіння. Вкладаючи їх, батьки зрозуміють, що немає більш складної та цікавої праці, ніж виховання дітей.

Програма пропонує батькам набути навичок наступних тактик виховання: покарання чи навчання; ясність; «наслідки»; позитивні «наслідки»; негативні «наслідки»; ефективна похвала; профілактичне навчання; чіткі вимоги; збереження спокою; корекційне навчання; навчання самоконтролю; прийняття рішень; графіки та угоди; сімейні збори; ЗМІ – друзі чи вороги?; соціальні навички; вплив однолітків; як допомогти дитині здобути успіхів у навчанні.

Кожний розділ програми присвячений окремому навичку виховання. Подається його детальний опис, наводяться приклади практичного застосування, після чого батькам пропонується запам'ятати всі «кроки» формування навичку й частіше звертатися до нього на практиці.

«Виховання на основі здорового глузду» пропонує батькам розумне навчання. Розумне навчання – це позитивний та ефективний підхід до неправильної поведінки дітей:

1. Перш за все чітко висловлюйте свої думки, вказуйте дітям на те, що саме вони робили вірно або невірно.

2. Відразу реагуйте на поведінку дитини – допоможіть їй зрозуміти зв'язок між її діями й тим, до чого вони приводять.

3. Будьте конкретні – ясно покажіть дітям, як саме вони можуть поліпшити свою поведінку.

4. Будьте позитивні – навчайте дітей володіти собою, контролювати свої дії та адекватно виявляти емоції.

5. Активно взаємодійте з дітьми – дайте їм можливість показати те, чому вони навчились. Беріть участь в їх навчанні та разом здобуйте поставлених цілей.

6. Надавайте необхідну інформацію – будьте для своєї дитини вчителем, наставником, говоріть їй те, що допоможе навчитися самостійно розв'язувати проблеми.

Основні компоненти програми:

▪ Покарання або навчання. Розумне навчання – це позитивний та ефективний підхід до неправильної поведінки дітей.

▪ Ясність. Будьте конкретні.

▪ Наслідки, позитивні та негативні.

▪ Ефективна похвала

▪ Профілактичне навчання: тренування поведінки.

▪ Чіткі вимоги.

▪ Як зберігати спокій.

▪ Корекційне навчання.

▪ Навчання самоконтролю.

▪ Прийняття рішень.

▪ Графіки та договори.

▪ Сімейні збори.

▪ Засоби масової інформації – друзі чи вороги?

▪ Вплив однолітків.

▪ Як допомогти дитині здобути успіхів у навчанні.

По закінченні курсу «Виховання на основі здорового глузду» учасники зможуть:

- бачити й описувати поведінку дитини;
- навчити дитину самодисципліні;
- впливати на поведінку дитини, використовуючи позитивні та негативні наслідки;
- використовувати ефективну похвалу;
- проводити профілактичне та корекційне навчання дітей;
- допомагати дітям здобувати успіхів;
- закріпити нові способи спілкування з дітьми.

В основу формування різних навичок батьківського спілкування з дітьми покладено один базовий прийом – опису поведінки. Якщо батьки спостерігають певну поведінку дитини (позитивну чи негативну), то вони звертають увагу дитини на цю поведінку за допомогою її опису, немовби віддзеркалюючи те, що дитина робила. Коли батьки вдаються до опису поведінки, вони мусять пам'ятати кілька правил:

- намагайтеся, щоб дитина дивилася на вас;
- самі дивіться на дитину;
- говоріть спокійно, врівноважено;
- ніщо не повинно заважати розмові (телевізор, магнітофон, комп'ютер тощо);
- не оцінюйте поведінку, яку ви описуєте;
- знаходьтеся на одному рівні з дитиною.

Алгоритми формування навичок поведінки за програмою «Виховання на основі здорового глузду»

Як розмовляти з дитиною про її поведінку?

Часто дорослі говорять намагаються пояснити дитині, як треба себе поводити. Діти чують від нас:

«Ти – безвідповідальний».

«Збирайся швиденько та перестань бешкетувати!»

«Коли ми були в магазині ти був на висоті!»

«Ти не маєш ніякої поваги!»

Іноді наші слова незрозумілі дітям. Що можуть означати для дитини слова «безвідповідальний», «на висоті», «повага»? Дітям важко зрозуміти, що саме від них хочуть?

Намагаючись навчити дітей навичкам поведінки, необхідно ясно та конкретно висловлювати свої думки, показувати дітям, що саме вони роблять правильно, що саме не правильно. Дорослому необхідно навчитись описувати поведінку дитини, а не просто оцінювати її.

Алгоритм опису поведінки

1. **Намагайтесь, щоб дитина дивилась на вас.** Досвід показує, що, коли людини дивляться один на одного, їм легше зрозуміти один одного.

2. **Дивіться на дитину.** Сконцентруйте на дитині свою увагу. А не на тому, як вона буде реагувати.

3. **Тон вашого голосу повинен співпадати до ситуації.** Він повинен бути твердим, коли ви будете говорити дитині про необхідність щось змінити в її поведінці, а радісним, коли будете схвалювати дитину.

4. **Намагайтесь, щоб нічого не заважало вашій розмові.** Знайдіть для розмови тихе спокійне місце.

5. **Намагайтесь знаходитися на одному рівні з дитиною під час розмови.** Якщо ви будете дивитися на дитину з висоти свого зросту, вона може відчувати себе маленькою та наляканою.

Приклади:

- «Діма, чому при присутності сторонніх людей те поводиш себе як маленький?» – **оцінка, а не опис поведінки.**
«Діма, коли приходять гості, спочатку привітайся з ними, а потім можеш піти до себе та гратись». – опис поведінки.
- «Будь ласка, коли ми підемо до магазину, поведь себе нормально». - дитині не зрозуміло, що таке «нормально».
«Будь ласка, коли ми підемо до магазину, я прошу тебе, щоб ти спокійно

йшов разом зі мною, допомагав мені шукати необхідні продукти, допомагав мені їх нести». – опис поведінки.

Ефективне схвалення. Пам'ятайте, що заохочувати потрібно навіть маленькі кроки у правильному напрямі.

1. Продемонструйте своє схвалення.
2. Опишіть позитивну поведінку.
3. Поясніть причину.
4. Додаткова винагорода (не обов'язково).

Як призначати «наслідки» ?

Наслідки – усвідомлені дії батьків, які вони здійснюють з метою закріплення позитивної поведінки та профілактики негативних навиків поведінки.

Правила призначення наслідків

- Наслідки повинні призначатись відразу після ситуації;
- Зміст наслідків повинен бути близьким за змістом до конкретної ситуації;
- Наслідки повинні мінятись;
- Наслідки мають призначатись із врахуванням віку дитини;
- Наслідки повинні враховувати масштаб поведінки;
- Необхідно дотримуватись пропорції співвідношення позитивних та негативних наслідків 1:4.

Наслідки можуть бути позитивними та негативними. Позитивні наслідки допомагають батькам закріпити позитивну поведінку, а негативні – сприяти позбавленню від негативних проявів у поведінці.

Алгоритм призначення наслідків

1. Опишіть поведінку.
2. Повідомте про наслідок.
3. Поясніть причину.

Варіанти для призначення наслідків

- Розваги або діяльність.
- Речі.
- Їжа.
- Люди (близькі, друзі, знайомі).
- Увага батьків.

Профілактичне навчання. Тренування поведінки, якої Ви очікуєте від дитини, допоможе попередити виникнення проблеми у майбутньому.

1. Опишіть, чого Ви бажаєте.
2. Поясніть причину.
3. Потренуйтеся.

Корекційне навчання. Не читайте нудних нотацій та не сваритесь, коли ваші діти погано себе ведуть.

1. Припиніть неправильну поведінку.
2. Повідомте «наслідки».
3. Опишіть, чого Ви бажаєте.
4. Потренуйте те, що Ви хочете.

Навчання самоконтролю. Коли Ви та Ваші діти засмучені, приділіть час тому, щоб заспокоїтися перед тим, як щось робити.

Перший етап: дайте заспокоїтися.

- Опишіть неправильну поведінку.
- Дайте чіткі вказівки.
- Дайте час для того, щоб дитина заспокоїлася.

Другий етап: наступне навчання.

- Опишіть, що саме може дитина зробити інакше наступного разу.
- Потренуйте те, що дитина може зробити інакше наступного разу.
- Повідомте «наслідки».

Таким чином, програма «Виховання на основі здорового глузду» містить практичні інструкції та пропозиції щодо використання набутого батьками навичку в конкретній унікальній ситуації, в їх взаємодії з дитиною, поведінка якої формується протягом усього життя.

Інформацію перекладено з книги

Берк Р., Херрон Р. Воспитание на основе здравого смысла. – СПб: Весь, Father Flanagan's Boys' Home. 2001. – 176 с.

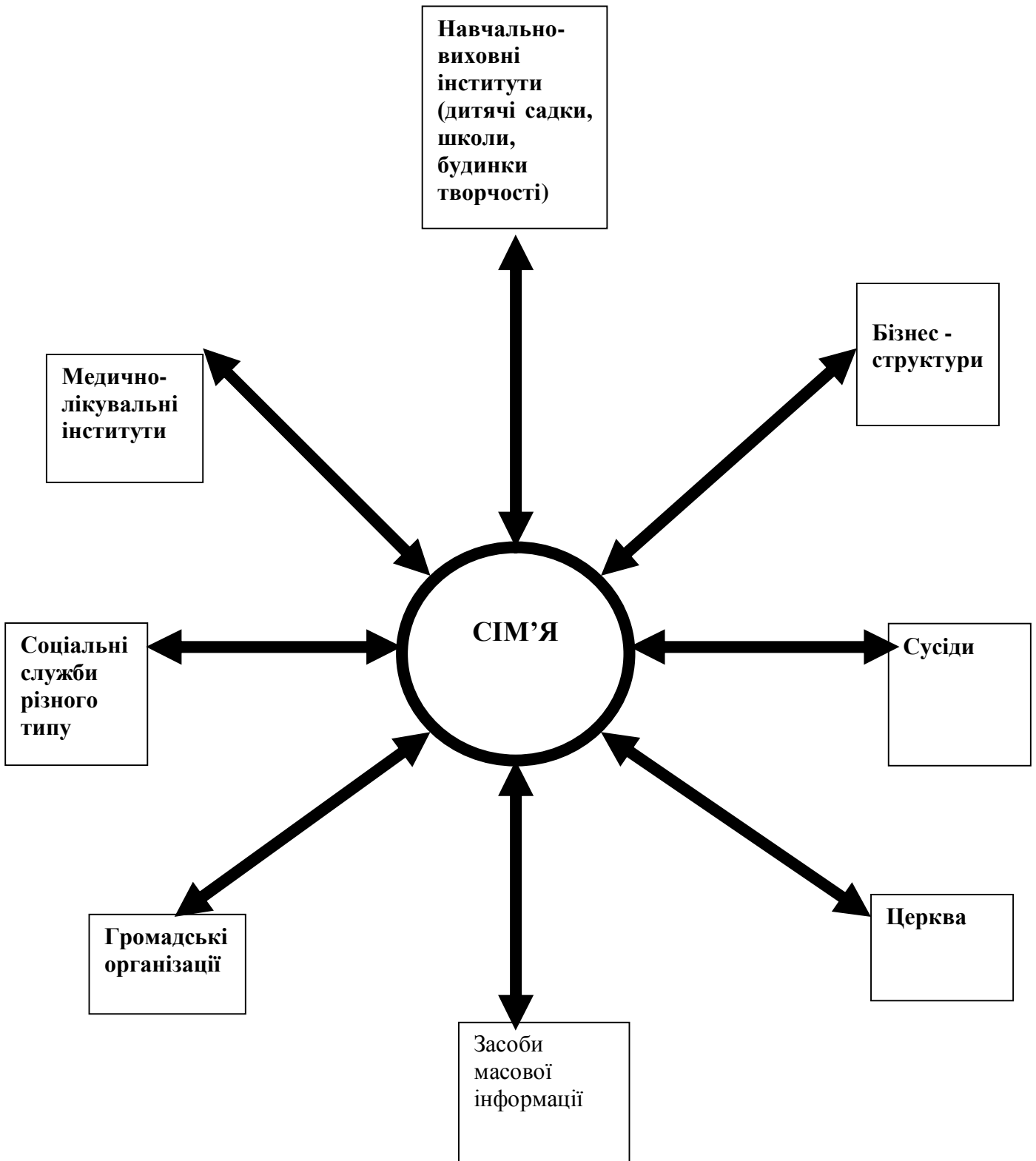
Громада в сімейному житті та сім'я як член громади

Громада – це група індивідів або сімей, члени якої поділяють певні цінності, мають спільні інтереси або користуються послугами тих самих служб, організацій, та живуть в одній місцевості (Семігіна Т.) Багатогранність поняття «громада» можна осягнути за допомогою наступної таблиці (Безпалько О.В.).

Критерії громади	Приклади
Спільні ознаки	<ul style="list-style-type: none"> • Територія (сільська громада, мешканці під'їзду, мікрорайону) • Інтереси (громадська організація, об'єднання представників певної професії (спілка соціальних працівників, батьківський комітет школи) • Релігія (православна громада) • Національність (українські громади за кордоном)
Мережа взаємовідносин	Члени громади взаємодіють між собою на різних рівнях: політичному, професійному, побутовому, дозвіллевому.
Спільність дій	Члени громади усвідомлюють проблеми (потреби) громади й об'єднують свої зусилля для їх розв'язання.

Сім'я як член громади може використовувати її ресурси та брати участь в її житті відповідно до своїх інтересів. Так чи інакше різні типи громад, які складають суспільство, здійснюють вплив на життя сімей, життя батьків та дітей. Кожен із нас є членом громади й може створювати громади відповідно до своїх інтересів та цілей. Взаємодія між різними компонентами громади є значним ресурсом для існування та розвитку інтересів її членів. Нагадаємо, що на життя громади впливають: державні інститути та установи (органи управління, навчально-виховні заклади, медично-лікувальні заклади, соціальні служби та ін.), бізнес-структури, громадські та релігійні об'єднання, засоби масової інформації, які взаємодіють між собою і складають водночас її ресурси (див. додаток 19). Усі перелічені чинники взаємопов'язані між собою й утворюють двосторонні зв'язки. Сім'ї та батьки можуть утворювати свої громади відповідно до своїх інтересів, використовуючи ресурси розширеної громади.

Компоненти територіальної громади

Цитати для натхнення

Корчак Я.

Как любить ребенка: Кн. о воспитании: Пер. с пол. – М.: Политиздат, 1990. – 493 с.: ил.

Ты говоришь: «Мой ребенок».

Нет, это ребенок общий, матери и отца, дедов и прадедов. Чье-то отдаленное «я», спавшее в веренице предков, – голос истлевшей, давно забытой гробницы вдруг заговорил в твоём ребенке.

Ребенок – это пергамент, сплошь покрытый иероглифами, лишь часть которых ты сумеешь прочесть, а некоторые сможешь стереть или только перечеркнуть и вложить свое содержание.

Страшный закон? Нет, прекрасный. В каждом твоём ребенке он видит первое звено бессмертной цепи поколений. Поищи в своём чужом ребенке эту дремлющую частицу. Быть может, и разгадаешь, быть может и разовьешь...». (С. 24).

«Ребенок вносит в жизнь матери дивную песнь молчания. От количества часов, которые мать проводит подле него, когда он сам еще ничего не добивается, а живет, от мыслей, которыми трудолюбиво его окутывает, зависит ее содержание, программа, сила и творчество; мать в тихом созерцании зреет для вдохновения, которого требует труд воспитания.

Не из книжки, а из себя...». (С.109).

«Часто можно встретить мнение, что материнство облагораживает женщину, что лишь как мать она созревает духовно. Да, материнство ставит огненными буквами вопросы, охватывающие все стороны внешнего и внутреннего мира, но их можно и не заметить, трусливо отодвинуть в далекое будущее или возмущаться, что нельзя купить их решение...». (С.23).

«... Благодарна ли земля солнышку, что ей светит? Дерево зерну, что из него выросло? Поет ли соловушка матери, что выгрела его грудью?

Отдаешь ли ты ребенку то, что взяла от родителей, или лишь отдалживаешь, чтобы получить обратно, тщательно записывая и вычисляя проценты? Или любовь, что ты требуешь плату?

Материнская любовь – стихия. Люди ее переделали на свой лад. Весь цивилизованный мир, за исключением народных масс, которых не коснулась культура, занимается детоубийством. (С.26).

Ребенок – иностранец, он не понимает языка, не знает направления улиц, не знает знаков и обычаев. Порой предпрочитает осмотреться сам; трудно – попросит указания и совета. Необходим гид, который вежливо ответит на вопросы. (С.15).

Фромм Е. Душа человека: Пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – 430 с. – (Мыслители XX века).

Любовь матери – это блаженство и покой, ее не нужно добиваться и не нужно заслуживать. Но в безусловности материнской любви есть и отрицательная сторона. Ее не только не нужно заслуживать – ее невозможно добиться, ее невозможно создать, ею нельзя управлять. Если она есть – это как благословение; если нет – это подобно тому, как если бы из жизни ушло все ее очарование, и ничего нельзя сделать, чтобы эта любовь возникла. (С.131).

«Отец мало связан с ребенком в первые годы жизни, и его важность для ребенка не идет ни в какое сравнение с важностью матери. Но, не представляя мир природы, мир естественный, отец представляет другой полюс человеческого существования: мир мысли, мир вещей, сделанных своими руками, мир закона и порядка, дисциплины, мир путешествий и приключений. И именно отец обучает ребенка, указывает ему путь в этот мир.

Любовь отца – это любовь на определенных условиях. Ее принцип: «Я люблю тебя, потому что ты оправдываешь мои надежды, потому что ты исполняешь свой долг, потому что ты похож на меня» (С.132).

Заключна оціночна анкета

Інструкція: Відмітьте позначкою відповідь на кожне запитання. Ваші відповіді та коментарі сприятимуть вдосконаленню проведення у майбутньому тренінгів та семінарів.

1. Тренінг був:

- дуже корисним
- достатньо корисним
- цікавим, але некорисним
- некорисним

Коментарі:

2. Відмітьте за шестибальною шкалою, де 6 – дуже добре, 1 – незадовільно):

- Побудову та структуру тренінгу
1 2 3 4 5 6

- Стиль проведення тренінгу
1 2 3 4 5 6

- Вибір та ефективність методів навчання

1 2 3 4 5 6

- Роздаткові матеріали

1 2 3 4 5 6

- Атмосферу семінару

1 2 3 4 5 6

- Роботу тренерів

1 2 3 4 5 6

3. Завдання навчальних курсів були:

- зрозумілими
- незрозумілими
- Ваш варіант _____

Коментарі

4. Поставлені організаторами тренінгу завдання:

- повністю виконані
- деякою мірою виконані
- не виконані

Коментарі

5. Мої очікування від тренінгу:

- повністю виконані
- деякою мірою виконані
- не виконані

Коментарі

6. Тривалість тренінгу була:

- занадто довгою
- адекватною
- занадто короткою

Коментарі

7. Тренінг був:

- увесь час цікавим
- іноді цікавим
- нецікавим

Коментарі

8. Матеріали, представлені на даному тренінгу були для мене:

- майже усі новими
- деякою мірою новими
- майже усі відомими

Коментарі

9. Навчальне приміщення було:

- відмінним
- задовільним
- незадовільним

Коментарі

10. Забезпечення учасників тренінгу (житло, харчування) було:

- відмінним
- задовільним
- незадовільним

Коментарі

11. Чи залишились Ви задоволеними від власної роботи на тренінгу?

- Так
- Не зовсім
- Ні

Коментарі

12. Вкажіть 3 найбільш важливих аспекти, які стали для Вас найбільш значущими у ході тренінгу?

- 1)
- 2)
- 3)

Якщо у Вас є бажання, можете залишити інформацію про себе:

ПШП

13. Що виявилось менш корисним для Вас?

- 1)
- 2)
- 3)

14. Які ще думки стосовно тренінгу Вам хотілося б ще висловити?

Дякуємо за співробітництво!

15. Спробуйте відтворити у вигляді малюнку Ваш настрій від тренінгу:

Список використаної літератури

1. Алексеевко Т.Ф. Основні концепції та філософія змісту виховання батьків // Почат. шк. – 1996. – №8.
2. Берк Р., Херрон Р. Воспитание на основе здравого смысла. – СПб: Весь, Father Flanagan's Boys' Home. 2001. – 176 с.
3. Бондаровська В. та ін. Школа для батьків / В. Бондаровська, К. Бабченко, О. Возіянова та ін. – К.: ТОВ «Батискаф»:ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим». – 2003. – 320 с.
4. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / Авт.-упоряд.: О.В. Безпалько, Т.П. Авельцева, О.М. Петрик, Г.І. Пртиск; Під заг. ред. І.Д. Зверєвої. – К.: Наук. світ, 2004. – 69 с.
5. Заброцький М.М. Вікова психологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К.: МАУП, 2002. – 104 с.
6. Корчак Я. Как любить ребенка: Книга о воспитании: Пер. с пол. – М.: Политиздат, 1990. – 493 с.: ил.
7. Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. – К.: Видавн. Центр «Академія», 2001. – 244 с.
8. Крейг Г. Психология развития. – СПб.:Питер, 2000. – 992 с.: ил.– (Сер. «Мастера психологии»).
9. Нолт Дороти Лоу, Харрис Рэйчел. Дети учатся тому, чему их учат: Пер. с англ. – Х.: Кн. клуб «Клуб семейн. досуга», 2001. – 240 с.
10. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. – М.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2003. – 319 с.
11. Популярная психология для родителей / Под ред. А.А. Бодалева. – М.: Педагогика, 1998. – 256 с.
12. Сімейні групові наради як метод розв'язання конфліктних ситуацій: Метод. матеріали для тренера / Упоряд.: Т.П. Авельцева, Н.В. Зимівець, О.А. Калібаба, В.П. Лютий; За заг. ред. І.Д. Зверєвої. – К.: Наук. світ, 2003. – 86 с.
13. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб./ І.Д. Зверєва, О.В. Безпалько, С.Я Харченко та ін.; За заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 233 с.
14. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: Метод. матеріали для тренера / Авт.-упоряд.: О.В. Безпалько, Т.Л. Лях, В.В. Молочний, Т.П. Цюман; Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 107 с.
15. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Метод. матеріали для тренера / Упоряд.: І. Братусь та ін.; Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2002. – 51 с.
16. Фромм Е. Душа человека: Пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – 430 с. – (Мыслители XX века).

